

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Кафедра загальної та клінічної психології

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

Адаптація дітей з особливими потребами до освітнього простору

Виконала: студентка IV курсу,
ПСр(з)-41 групи

Хім'як Вікторія Василівна

Керівник: доц. Шкраб'юк В.С.

Рецензент: доц. Матейко Н.М.

Івано-Франківськ – 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ДО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ.....	6
1.1 Підходи до розуміння поняття «адаптація» та «дезадаптація» в науковій психологічній літературі.....	6
1.2 Особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку з особливими потребами.....	12
1.3 Умови успішної адаптації дітей з особливими потребами до освітнього простору.....	16
Висновки до розділу 1.....	22
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ДО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ.....	23
2.1 Обґрунтування методів дослідження та опис вибірки	23
2.2 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....	28
2.3. Рекомендації щодо успішної адаптації дітей з особливими потребами до освітнього простору.....	34
Висновки до розділу 2.....	39
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42
ДОДАТКИ.....	47

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні умови життя та праці в Україні характеризуються кардинальними змінами в економічному, соціальному та освітньому середовищі. Суспільство висуває нові вимоги до розвитку особистості, особливо в емоційній сфері, такі як ініціативність, сміливість, самостійність у прийнятті рішень та здатність швидко адаптуватися до різних ситуацій.

Успішність дитини в школі значною мірою залежить від того, як проходить процес адаптації до навчання. Початкова школа є критичним періодом для дітей шкільного віку, оскільки саме в цей період відбувається перебудова психічного та емоційного середовища дитини, а також соціально-психологічна адаптація до шкільної ситуації.

Проблема оцінки шкільної адаптації та попередження можливих порушень у психічному та особистісному розвитку першокласників неминуче передбачає ранню діагностику шкільної адаптації, що є завданням сучасної науки. Зростання дезадаптивних явищ в освітньому процесі пов'язане зі збільшенням непередбачуваних кризових ситуацій у повсякденному житті, і, як показує шкільна практика, особливо яскраво це проявляється в період вступу до школи, коли відбувається перша асиміляція до вимог нової соціальної ситуації.

Адаптація до навчання має кілька особливостей. На етапі дошкільного та молодшого шкільного віку відбувається безпосереднє формування людини як учасника суспільних відносин. Набуття необхідних знань, умінь і навичок у цей період визначає характер і особистість дитини. Тому вивчення основних елементів адаптації дітей до школи є актуальним завданням сучасної психології та педагогіки. Освітні заклади є основними об'єктами для адаптації дітей. Під час перебування тут діти розвивають навички, необхідні для взаємодії з соціумом і навколишнім середовищем, засвоюють матеріал, необхідний для вивчення навчальних предметів. Дошкільна та початкова

шкільна освіта створює базові умови для розвитку особистості на наступному етапі життя, а від успішної адаптації до навчання залежить майбутнє дитини та рівень її компетентності.

Удосконалення системи початкової освіти відповідно до Державного стандарту початкової освіти № 87 від 21 лютого 2018 року передбачає вжиття низки заходів, спрямованих на забезпечення кожній дитині умов для повноцінного розвитку, виховання та своєчасного здобуття повноцінної освіти. Національні стандарти передбачають запровадження комплексного підходу до навчання дітей з особливими освітніми потребами. Суть цього підходу полягає у забезпеченні «рівного доступу до освіти для всіх учнів з урахуванням різноманітності, особливих освітніх потреб та індивідуальних здібностей».

З визнанням на державному рівні інклюзії дітей з особливими освітніми потребами в освіті важливим є створення відповідного освітнього процесу для них в освітньому просторі школи.

Включення дітей з особливими освітніми потребами в освітнє середовище школи потребує суттєвих змін в організації навчального процесу та надання комплексного психолого-педагогічного супроводу для цієї категорії учнів.

Об'єкт дослідження – діти з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження – особливості адаптації дітей з особливими потребами до освітнього простору.

Мета дослідження теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості адаптації дітей з особливими потребами до освітнього простору.

Завдання дослідження:

- проаналізувати підходи до розуміння поняття «адаптація» та «дезадаптація» в науковій психологічній літературі;
- охарактеризувати особливості дітей молодшого шкільного віку з особливими потребами;

- розкрити умови успішної адаптації дітей з особливими потребами до освітнього простору;
- здійснити аналіз та інтерпретацію результатів емпіричного дослідження адаптації дітей з особливими потребами до освітнього простору;
- розробити рекомендації щодо успішної адаптації дітей з особливими потребами до освітнього простору.

Стан наукової розробки. Дослідженням питання адаптації до шкільного навчання займалися такі вчені як Я. Л. Коломінський, Е. А. Панько, Л. І. Божович, Л. С. Виготський, А. Г. Глушенко, К. Абульханова-Славська, В. С. Мухіна, О. Я. Савченко, В. А. Енгельгард, М. Г. Кджанян, Б. Д. Паригін, Л. Г. Почебут, В. А. Чикер та ін. Ідеї створення системи психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП знайшли своє відображення в дослідженнях Н. М. Борзинец, А. Д. Вільшанської, А. Н. Гамаюнової, Е. А. Єкжанової, Є. І. Казакової, А. Н. Коноплевої, Н. Н. Малофєєва, Н. Н. Михайлової, А. А. Наумова, Л. М. Шипиної та ін.

Розробці основоположних принципів і моделей організації інклюзивного підходу в освіті присвячені роботи Н.Л. Білопільської, Є. Є. Дмитрієвої, М. В. Жигоревої, І.А. Коробейнікова, Т. Н. Князевої, І. Ю. Левченко, Н. М. Малофєєва, І. І. Мамайчук, Є. А. Медведєвої, К. Рейсвекван, Н. Я. Семаго, Л. Е. Семенової, Н. Д. Шматко та ін.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети було використано загальнонаукові методи: теоретичного дослідження (зокрема систематизацію, аналіз, порівняння, узагальнення); емпіричні методики: Проективна методика «Школа звірів» (автори Н. І. Вьюнова, К. М. Гайдар), Тест тривожності (Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен), Методика «Експертна оцінка адаптованості дитини до школи» (автори В. І. Чирков, О. Л. Соколова, О. В. Сорокіна), кількісна та якісна обробка даних.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, з 2 розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 40 джерел, 3 таблиці, 1 рисунок та 3 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ДО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

1.1 Підходи до розуміння поняття «адаптація» та «дезадаптація» в науковій психологічній літературі

Поняття адаптації є міждисциплінарною темою і посідає важливе місце в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів. Незважаючи на велику кількість досліджень, присвячених адаптації, все ще залишається багато прогалин у наших уявленнях про сутність, види та структуру цього феномену, а також його детермінанти. Аналіз сутності та змісту соціально-педагогічних і психологічних аспектів адаптації особистості потребує звернення не лише до психології, а й до філософії, природничих наук, соціології та педагогіки [36].

Зокрема, Г. Балл визначає два основні підходи до розуміння адаптації: широкий (організми пристосовуються до свого середовища з метою підтримання гомеостазу) та вузький (індивіди підпорядковані своєму середовищу і по суті не залежать від нього) [3].

Поняття адаптації може мати різний зміст залежно від того, які біологічні, соціальні та психологічні аспекти розглядаються вченими. Коли адаптація людини розглядається на фізичному рівні, можна розрізнити біологічну, фізіологічну та психологічну адаптацію.

Як відомо, термін «адаптація» прийшов у психологію з біології. У фізіології він означає пристосувальну реакцію органів чуття на вплив відповідних подразників, у біології - пристосування структури функцій органів чуття до умов існування організму. Поняття підтримки гомеостазу або адаптації продовжує існувати в психології. Вона особливо помітна в психологічних концепціях, які спрямовані на аналіз взаємовідносин між індивідом і навколишнім середовищем [8].

Однак слід зазначити, що психологічне значення поняття «адаптація» набагато ширше, ніж у біології. У біології воно називається «адаптацією» через його соціальну значущість, тобто необхідність пристосування до нового соціального середовища та важливість адаптації діяльності різних типів індивідів [20].

Адаптація в широкому розумінні є динамічною властивістю будь-якої системи, що самоорганізується (біологічної, соціальної, технологічної) і складається з формування, наслідків і процесів пристосування організму або особистості до умов навколишнього середовища, а також здатності пристосовуватися до постійно мінливих умов середовища. Таке розуміння проявляється на філософському, соціально-психологічному, освітньому та психолого-педагогічному рівнях аналізу [28].

На філософському рівні адаптація розглядається як процес, за допомогою якого система, що саморозвивається і саморегулюється (організм, популяція тощо), активно взаємодіє з навколишнім середовищем з метою підвищення стійкості способу розвитку цієї системи в певних умовах середовища [17].

На рівні соціально-психологічного аналізу адаптація - це пристосування індивіда до нової групи (культурної, професійної, етнічної тощо). У сучасній вітчизняній та зарубіжній соціальній психології питання адаптації посідає важливе місце в теоретичних і практичних дослідженнях [2].

Зокрема, відомий психолог В. Петровський розглядає як показник адаптивності «адаптивність/дисонанс», що визначається відповідністю/невідповідністю між індивідуальними та системними цілями і досягнутими в ході діяльності результатами. Показник соціальної адаптованості - це порівняння з цілями і є результатом, що лежить в основі аналізу самодосягнення [34].

Сьогодні в школах ставиться багато нових завдань, які вимагають від дітей мобілізації фізичних та інтелектуальних сил. Першокласникам потрібно звикати і пристосовуватися до нових ситуацій, які виникають у їхньому

житті. З точки зору шкільної адаптації, це найбільш стресовий період першого року навчання. Він відбувається на соціальному, фізіологічному та психологічному рівнях. Адаптація першокласників до шкільного середовища є однією з найважливіших проблем психології та педагогіки. Такий інтерес науковців частково зумовлений тим, що кількість дезадаптованих дітей у початковій школі з кожним роком зростає [14].

Шкільна адаптація - це пристосування дитини до умов і вимог школи, які є новими для неї порівняно з умовами дошкільних років, проведених у дитячому закладі або вдома [18].

Виходячи з вищесказаного, можна сказати, що навчання в першому класі початкової школи є найважливішим етапом розвитку, на якому закладаються моральні основи, формуються соціальні установки, ставлення до себе, інших і суспільства, формуються переконання.

Адаптація дітей молодшого шкільного віку до нових ситуацій може розвиватися двома шляхами. Дитина може успішно адаптуватися до школи (прийняти і усвідомити свою нову соціальну роль учня і зрозуміти вимоги) або не адаптуватися до школи. В останньому випадку ми можемо говорити про поняття дезадаптації [21].

Адаптація є фундаментальним елементом у розвитку особистості дитини. Потрібно створити необхідні умови для того, щоб дитина ефективно адаптувалася до навчання. У цьому контексті основним завданням навчальних закладів є забезпечення нормальних умов для адаптації, захист прав учнів та формування і визначення освітнього і творчого потенціалу дитини. Педагоги повинні мінімізувати шкідливий вплив соціуму на дітей, створюючи безпечне та комфортне освітнє середовище [29].

Звернемо увагу на аналіз адаптації С. М. Кулик, яка виокремлює такі основні підходи, як біофізіологічний, психологічний, інформаційно-комунікаційний [13].

Суть цього підходу полягає в активному пристосуванні структур організму до внутрішніх і зовнішніх змін, що відбуваються під впливом

біологічних, хімічних, екологічних і фізіологічних факторів (температура, тиск, освітленість тощо) та підтримці необхідного рівня адаптації.

Психологічний. Формування способу діяльності індивіда. Діалектична інтеграція діяльності та соціально-психологічних відносин між суб'єктом, що адаптується, і соціальним середовищем. Входження індивіда в систему групових відносин і адаптація до неї. Вироблення стереотипів мислення і поведінки, що відображають систему цінностей і норм конкретної виробничої групи. Набуття, зміцнення і розвиток навичок міжособистісного спілкування в групі.

Інформація та комунікація. Зміни в структурі або функціонуванні системи та результати аудитів на основі цих змін. Збір актуальних даних та інформації з метою досягнення оптимальних умов, коли інформації недостатньо або коли змінюються умови використання. Прийом, сприйняття та обробка інформації в контакті.

Критеріями успішної адаптації до школи є, з одного боку, продуктивність навчальної діяльності, а з іншого - психологічний стан учня, його емоційне благополуччя, відсутність тривожності та внутрішнього неспокою. Більшість учнів дуже швидко адаптуються до шкільного середовища, приймаючи вимоги навчального процесу. Важливим фактором адаптації дитини до школи є соціальне оточення, включаючи вчителя, клас і сім'ю. Ставлення вчителя до дитини впливає на її успіх або неуспіх у школі. Позиція дитини та її становище серед однолітків у класі також визначають успішність або неуспішність адаптації дитини до школи.

У процесі адаптації учнів виділяють три стадії: високу, середню та низьку адаптації [26].

Високий рівень адаптації - учень позитивно ставиться до школи, нових шкільних правил і вимог. Предмет засвоюється легко. Глибоко і в повному обсязі розуміє зміст навчальної програми, розв'язує складні завдання, ввічливий, уважно слухає вказівки і пояснення вчителя. Виявляє великий

інтерес до самостійного навчання і готується до всіх уроків. Має високий рівень авторитету в класі.

Середній рівень адаптації- учень позитивно ставиться до школи і не відчуває негативних емоцій під час відвідування занять. Учні можуть зрозуміти предмет, якщо вчитель пояснює його досить детально і зрозуміло. Вони засвоюють основний зміст навчальної програми з усіх предметів і самостійно виконують загальні завдання. Вони зосереджені та уважні під час виконання завдань, домашніх завдань та інструкцій вчителя. Вони також потребують нагляду з боку дорослих. Зосереджується лише тоді, коли займається чимось цікавим самостійно. Майже завжди готується до уроків і виконує домашні завдання. Добре виконує домашні завдання. Дружить з багатьма однокласниками.

Низький рівень адаптації - учень негативно або байдуже ставиться до школи. Регулярно порушує дисципліну. Самостійна робота з підручниками утруднена, учень виконує самостійну роботу, але не виявляє до неї інтересу. Підготовка до занять неорганізована і потребує постійного контролю та систематичної уваги з боку вчителів і батьків. Потребує значної допомоги з боку вчителів та батьків для розуміння нового матеріалу. Учень/ учениця не дуже вмотивований і працює під контролем.

Шкільна дезадаптація - це процес, при якому механізми адаптації дитини до школи вважаються неадекватними і проявляються як порушення поведінки учня та умов навчання, що супроводжується конфліктними стосунками, психогенними захворюваннями та реакціями, підвищеною тривожністю та викривленнями в особистісному розвитку [16].

Ознаками дезадаптації є низька успішність, войовничість, примхливість, погана поведінка, енурез, погані стосунки з однолітками та вчителями. Науковці зазначають, що діти можуть страждати на «психогенні захворювання» або «психогенні утворення особистості дитини, які порушують її суб'єктивний та об'єктивний стан у школі та вдома і затримують навчально-виховний процес» [1].

Тому необхідно уточнити ці поняття. Психогенні розлади виникають під впливом травмуючих ситуацій. У випадку з першокласниками такими травмуючими факторами є невдала адаптація до школи, негативна психологічна атмосфера в школі, погані стосунки з вчителями та однокласниками. Психологи повідомляють, що до 30% дезадаптованих першокласників потребують кваліфікованої психологічної допомоги, а ще більший відсоток дітей потребує психологічної підтримки та профілактики [16].

На нашу думку, авторитарний стиль викладання вчителів є одним із вищезазначених факторів, що впливають на формування дезадаптації у першокласників. Важливу роль відіграє також сім'я та стиль стосунків у ній. Емоційний клімат і психологічна атмосфера в сім'ї відіграє важливу роль у формуванні установок учнів. Школа і сім'я повинні дотримуватися однакових умов у відносинах з дитиною.

Слід розуміти, що з різних причин навчальна діяльність не є важливою частиною розвитку особистості дитини, а тому, якщо пізнавальні потреби і бажання встановлювати нові соціальні зв'язки, які виникають у шкільному середовищі, не можуть бути повністю задоволені, дитина може отримати ярлик дезадаптованої або не повністю адаптованої до школи. Коли ці потреби задовольняються, дитина може усвідомити, що навчання є важливою і значущою діяльністю з конкретними результатами, важливими для неї та дорослих, які її оточують (особливо батьків і вчителів).

Таким чином, проблема адаптації дітей до школи є однією з найважливіших проблем початкової освіти і від її вирішення залежить більш всебічний розвиток особистості першокласника.

1.2 Особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку з особливими потребами

Основним завданням вчителя в умовах реалізації концепції нової української школи є формування характеру, громадянської позиції та моральних якостей.

Як зазначає О. Савченко, молодший шкільний вік має багатші ресурси, ніж будь-який інший етап освіти, тому його потрібно своєчасно виявляти, підтримувати і розвивати [30].

У цьому віці закладаються основи більшості психічних якостей учня. Молодших школярів відрізняє велика гнучкість і крихкість духу, готовність до сприйняття і наслідування, готовність перевіряти себе і довіряти батькам і вчителям, надзвичайна природна допитливість та емоційність. Все це, на думку дослідників, створює унікальні можливості для неповторного виховання, навчання і розвитку дітей цього віку [38].

Дошкільний та молодший шкільний вік - це період становлення особистості, під час якого постійно інтенсифікується спілкування з дорослими та однолітками, що дозволяє пізнавати та передавати навколишню дійсність.

Однак розвиток особистості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами має свої специфічні особливості, які необхідно враховувати не тільки в процесі освітньої діяльності, а й у вихованні дитини вдома.

Воно також включене в процес сімейного виховання, яке забезпечує пізнання навколишньої соціальної дійсності, набуття навичок індивідуальної та колективної праці, прилучення до загальнолюдської культури тощо. Наприклад, І. Макаренко зазначає, що діти, які народилися з особливими освітніми потребами, займають особливе соціальне становище в сім'ї, їхні стосунки з родиною відрізняються від стосунків інших дітей, а їхня інвалідність не тільки спричиняють проблеми в розвитку дитини, а й

порушують весь комплекс соціальних відносин між дитиною і навколишнім середовищем [15].

Хочемо зазначити, що сім'ї, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, стикаються зі значними викликами. Батьки часто соромляться своїх дітей і помилково вважають, що саме вони відповідальні за ту чи іншу інвалідність. У цьому контексті ситуації діти ростуть неспокійними, часто замкнутими, тривожними і незадоволеними собою. Сім'ї з дітьми з особливими освітніми потребами повинні приймати своїх дітей такими, якими вони є. На жаль, багато сімей не забезпечують належних умов для розвитку дитини і, навпаки, сімейне середовище має деструктивний вплив на дитину.

Основними причинами такого негативного впливу є батьківський стрес, викликаний народженням дитини з особливими освітніми потребами, неприйняття особливостей дитини батьками та членами сім'ї, відсутність мотивації до підтримки дитини через відсутність базових психолого-педагогічних знань та ін. За інтегративними показниками психолого-педагогічної адаптації сім'ї було виділено три типи сімей. Такими показниками є педагогічна культура батьків, емоційна адаптація батьків до проблем розвитку дитини (продуктивна/непродуктивна), психологічний клімат сім'ї, що створює позитивне/негативне середовище для емоційного розвитку дитини, соціально-психологічна адаптація дитини до її проблем і потреб, готовність/неготовність батьків до співпраці з педагогічним колективом [25].

Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 року № 607 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами» визначає цю категорію дітей наступним чином: «Учні з особливими освітніми потребами - це діти, які мають такі особливості вади фізичного та (або) психологічного розвитку, виявлені психолого-медико-педагогічними комісіями, які перешкоджають їм здобувати освіту без створення спеціальних умов» [24].

Абревіатура ООП розшифровується як особливі освітні потреби. Сама назва передбачає, що дитина з особливими освітніми потребами має фізичні або психологічні вади розвитку, які заважають їй жити нормальним життям.

Обмеження можуть бути пов'язані з фізіологічними, психологічними або сенсорними здібностями дитини [24].

Деякі обмеження є вродженими, зумовленими спадковістю або внаслідок пологової травми. Інші незворотні зміни у стані здоров'я можуть виникнути в процесі розвитку дитини і бути пов'язані з хворобою, травмою або серйозними психологічними переживаннями.

У дітей з особливими потребами захворювання може бути хронічним. У таких випадках батьки повинні навчити дитину жити з обмеженнями і вжити всіх можливих заходів, щоб адаптуватися до дефекту і впоратися з ним.

В інших випадках обмеження є тимчасовими, а потім коли причина усувається, дитина повертається до нормального життя. Діти з особливими освітніми потребами не обов'язково є інвалідами, але ці два поняття пов'язані і перетинаються.

Дитина може вважатися інвалідом, якщо вона має стійке хронічне захворювання. Це розлад здоров'я, який перешкоджає нормальній життєдіяльності протягом тривалого періоду часу. Таким чином, інвалідність є вузько визначеним поняттям. Статус дитини з інвалідністю дає їй право на особливу соціальну підтримку пільги та гарантії [40].

Для медичної, соціально-психологічної та педагогічної реабілітації дітей з ООП виділяється кілька сфер, в яких можливі порушення [40]:

1. порушення слуху - діти зі зниженим слухом або глухотою. Цей тип ООП є сенсорним, і дитина не може пізнавати світ на слух і не може сприймати інформацію. Вони не можуть відтворювати мову, оскільки не спілкувалися з іншими в дитинстві. Такі діти зазвичай глухонімі.

2. порушення зору - діти цієї групи є сліпими або слабозорими. Це ще один сенсорний дефект. Зір не використовується для орієнтації або пізнавальної діяльності.

3. важкі порушення мови Недорозвинені мовні функції перешкоджають спілкуванню та обмежують когнітивні здібності. Дитина просто не може ставити запитання. Це стосується дітей, які від народження німі або мають труднощі з мовленням і не можуть зрозуміти.

4. рухова дисфункція є поширеним явищем серед розладів SEN. Це викликано пошкодженням частини кори головного мозку, що відповідає за рух. Це включає в себе нездатність ходити, іноді навіть сидіти, а також відсутність координації рухів.

5. затримка психічного розвитку. Стан затримки або неповного психічного розвитку, який виникає переважно в період розвитку і характеризується зниженням навичок, що визначають загальний рівень інтелекту (наприклад, когнітивних, мовних, моторних навичок, соціального функціонування). Розумова відсталість також може бути пов'язана з іншими психічними або фізичними захворюваннями.

6. дефіцит у сфері емоцій та волі (аутистичні розлади). Характеризується нездатністю спілкуватися з іншими, повним паралічем комунікативної функції та нездатністю розвивати соціальні навички [33, с. 227].

Діти з особливими освітніми потребами можуть мати комплексні діагнози, тобто стани з різних типів вищезазначених категорій. Наприклад, діти з ДЦП також мають порушення зору. Психологічні особливості дітей з особливими освітніми потребами залежать від типу захворювання та психічних особливостей особистості.

Разом з тим, діти з особливими освітніми потребами мають в тій чи іншій мірі мають такі характеристики [27]:

- низька обізнаність про навколишній світ через когнітивні обмеження;
- відволікання та недостатня концентрація уваги. Це пов'язано з низькою інтелектуальною активністю;
- відсутність самоконтролю та інтересу до навчання;

- обмежений обсяг пам'яті. Запам'ятовування часто короткочасне та поверхнєве;
- низька мотивація до пізнавальної діяльності;
- низький рівень ігрової активності. Ігри менш різноманітні, теми однотипні та приземлені;
- дуже низька працездатність через загальну фізичну слабкість; діти з особливими потребами швидко втомлюються і потребують відпочинку. Підвищена втомлюваність;
- низька швидкість обробки інформації, що надходить;
- інфантильність, тобто відставання у розвитку від однолітків, емоційно-вольові характеристики, що не відповідають їхньому фактичному віку;
- недостатній розвиток великої та дрібної моторики [19, с. 43].

Діти з особливими освітніми потребами відчують підвищену тривожність і дратівливість. Вони вразливі, реагують на найменшу зміну тону голосу, агресивні, плаксиві та неспокійні. У деяких випадках вони можуть бути вкрай дратівливими, агресивними та жорстокими [23].

1.3 Умови успішної адаптації дітей з особливими потребами до освітнього простору

Ратифікувавши Конвенцію ООН про права дитини держава Україна взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення і дотримання прав дитини в усіх сферах її життєдіяльності в тому числі і право на освіту.

Якими ж саме статтями регламентується право дитини з особливими освітніми потребами на отримання освіти? Зокрема ми можемо посилатися на пункт 1 Статті 3, у якій говориться: «В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому

забезпеченню інтересів дитини». Важливим також є зміст пункту 3. Статті 23 «На забезпечення особливих потреб неповноцінної дитини допомога згідно з пунктом 2 цієї статті надається при можливості безкоштовно ..., та має на меті забезпечення неповноцінній дитині ефективного доступу до послуг у галузі освіти, професійної підготовки, ... таким чином, який призводить до найбільш повного по можливості втягнення дитини в соціальне життя і досягнення розвитку її особи, включаючи культурний і духовний розвиток дитини» [11].

Безпосередньо право дитини на освіту деклароване у пункті 1 Статті 28: «Держави-учасниці визнають право дитини на освіту, і з метою поступового досягнення здійснення цього права на підставі рівних можливостей. Держави-учасниці забезпечують доступність інформації і матеріалів у галузі освіти й професійної підготовки для всіх дітей». Таким чином важливо, щоб кожен педагог не лише знав відповідні статті Конвенції ООН про права дитини а й зробив їх орієнтирами для власної діяльності, організації навчального простору у школі, класі, дитячому колективі [11].

Процес демократичного розвитку та інтеграції України в європейський простір вимагав включення таких дітей у загальноосвітні навчальні заклади. Механізмом якісних змін для включення дітей з особливими потребами в суспільні відносини є запровадження системи інклюзивної освіти, яка є чимось дуже новим для нашого менталітету і тому сприймається особливо неоднозначно як широкою громадськістю, так і освітянами.

Говорячи про якесь явище чи модель, звичайно, важливо, щоб експерти користувалися одними й тими самими поняттями і щоб зміст цих понять був зрозумілим для всіх. Тому ми представимо набір термінів, які мають безпосереднє відношення до теми статті.

Зокрема, потребують визначення такі поняття [10].

Інклюзія - це процес підвищення ступеня участі всіх громадян у житті громади. Це політика і процес, який забезпечує можливість участі всіх дітей у всіх програмах.

Інклюзивна освіта - це система освітніх послуг, що забезпечує навчання дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах, яка ґрунтується на принципі забезпечення базового права дитини на освіту та її права на здобуття освіти за місцем проживання. Основи інклюзивної освіти [10].

Базується на ідеї ліквідації всіх форм дискримінації дітей і гарантує рівне ставлення до всіх, але створює особливі умови для дітей з особливими потребами.

Цікавим, на наш погляд, є визначення терміну «особливі потреби» М. Сварником та М. Ніколаєвим. Автори виділяють щонайменше три складові цього поняття. По-перше, це те, що під час навчання іноді потрібні особливі методи обстеження, навчання, спілкування, реабілітації, ерготерапії та спеціального лікування. По-друге, зростає попит на спеціалізоване обладнання, таке як допоміжні засоби для ходьби, інвалідні візки та слухові апарати, а також складне комп'ютерне та медичне обладнання, безбар'єрні споруди та адаптацію до навколишнього середовища. По-третє, це означає соціальну вразливість дітей [32].

Соціальну. Ці діти більше, ніж інші діти, ризикують осиротіти або бути покинутими батьками, бути позбавленими освіти в школах, професійної підготовки, роботи і, зрештою, бути виключеними з суспільства в цілому (4).

Тема адаптації є дуже цікавою та неоднозначною в контексті наступних питань. Якщо раніше дослідники інклюзивної освіти в контексті інклюзії дітей з особливими освітніми потребами ставили проблему адаптації дітей до нових умов навчання, то зараз на перший план виходить проблема пристосування школи, методичного інструментарію, стимулюючих матеріалів, програм і, власне, форм і методів освітньої діяльності до потреб і здібностей дітей. Адаптація є ключовим питанням.

Всі діти, з особливими освітніми потребами або без них можуть відвідувати звичайну загальноосвітню школу за місцем проживання. Ця

загальноосвітня школа повинна прийняти їх без будь-яких умов. Безумовне прийняття дітей до школи - це і є інклюзія [39].

Ідея адаптивного інклюзивного освітнього середовища висувається в теоретичних дослідженнях через концепцію «адаптивної школи». Основна суть адаптивної школи полягає в пристосуванні до можливостей дитини. У цьому полягає гуманістична природа навчання і виховання в адаптивних школах.

За Є. І. Суровцовою дається наступне визначення: «Адаптивне інклюзивне освітнє середовище - це соціально-педагогічна система, яка пристосовується до мінливих умов зовнішнього середовища, максимально пристосовується до особистості з її індивідуальними особливостями, з одного боку, а з іншого - намагається гнучко реагувати на власні соціокультурні зміни» [37, с. 9].

М. А. Польшина під адаптивним інклюзивним освітнім середовищем розуміє середовище, в якому «учні можуть брати участь у всіх процесах, що відбуваються в школі, за власним вибором без примусу, розвивати свої індивідуальні здібності та мають можливості для саморозвитку, самовизначення та самореалізації в умовах охорони здоров'я» [22, с. 66].

На думку Є. Г. Шевирьова, Т. В. Корнієнко та В. А. Макарова, основними ознаками адаптивного інклюзивного освітнього середовища є наступні [12]:

- перехід від управління учнями як об'єктами педагогічного впливу до створення умов для розвитку дитини як цінної особистості, суб'єкта освітньої діяльності;

- високий соціальний статус навчального закладу;

- психологічна задоволеність усіх учасників освітнього процесу від усіх елементів середовища.

Отже, під адаптивним інклюзивним освітнім середовищем розуміються умови, що існують у навчальному закладі, який, з одного боку, гнучко реагує та пристосовується до змін зовнішніх умов середовища, а з іншого -

намагається максимально пристосуватися до індивідуальних особливостей та особистості, а також до власних соціокультурних змін.

Створення адаптивного інклюзивного освітнього середовища має на меті орієнтацію, корекцію, реабілітацію, сприяння та профілактику труднощів дітей молодшого шкільного віку з ООП.

Н. В. Нищевав визначає мету організації адаптивного інклюзивного освітнього середовища як створення умов для самостійного і свідомого вибору кожною особистістю власної стратегії поведінки, способу життя, напряму самореалізації та саморозвитку в контексті загальнолюдської культури [19, с.81].

На думку О.М. Сахановської, зміст процесу організації адаптивного інклюзивного освітнього середовища для дітей з ООП полягає у вирішенні таких завдань [31, с. 46]:

- Створення необхідних умов для соціально-психологічної адаптації дитини в школі (формування згуртованих класних колективів, пред'явлення єдиних, обґрунтованих і послідовних вимог до дитини, встановлення норм взаємодії з однолітками та вчителями тощо)
- Підвищення рівня психологічної готовності дітей з особливими потребами та їхніх батьків до успішного навчання, засвоєння знань та когнітивного розвитку.
- Адаптація навчальної програми, навантаження та методів навчання до віку, індивідуальних здібностей та потреб учнів з особливими освітніми потребами;
- Підвищення психологічної компетентності педагогів, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, та їхніх батьків через консультування та тренінги.
- Забезпечення ефективного психолого-педагогічного супроводу учнів з особливими освітніми потребами.
- Розробка індивідуальних маршрутів.
- Створення комфортного освітнього середовища.

- Розвиток пізнавальних процесів дитини, необхідних для успішного навчання.

- Покращення соціальних та комунікативних навичок учнів, які потребують спеціальної освіти.

- Підвищення навчальної мотивації; покращення Я-концепції дитини; зниження рівня тривожності в школі.

Організація адаптивного та інклюзивного освітнього середовища для дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами має включати такі напрями роботи [31]

- реорганізація навчального процесу;
- психолого-педагогічну діагностику проблем у розвитку дитини;
- консультування;
- координація взаємодії фахівців різних служб.

Отже, показниками успішності створення гармонійного освітнього середовища для дітей з особливими потребами є

- зменшення факторів ризику, які можуть призвести до порушень психологічного здоров'я в процесі адаптації до школи;
- зростання комфортності освітнього середовища;
- зниження рівня тривожності батьків і дітей;
- емоційне здоров'я дітей у класі;
- розвиток комунікативних та творчих здібностей учнів з інвалідністю;
- розробка стратегій індивідуалізованого (особистісно-орієнтованого) підходу до учнів з боку вчителів;
- залучення батьків до освітнього процесу.

Висновки до розділу 1

Отже, можемо підсумувати, що шкільна адаптація - це пристосування дитини до умов і вимог школи, яка є новою для неї, порівняно з умовами дошкільного дитинства, проведеного в дитячому закладі або вдома. Шкільна дезадаптація - це процес, при якому механізми шкільної адаптації дитини є неадекватними і проявляються у вигляді порушення поведінки учня та умов навчання, включаючи конфліктні стосунки, психогенні захворювання та реакції, підвищену тривожність та викривлення в особистісному розвитку.

Діти з особливими освітніми потребами більш тривожні та дратівливі. Вони вразливі, реагують на найменшу зміну тону голосу, агресивні, плаксиві та неспокійні. У деяких випадках вони можуть бути вкрай дратівливими, агресивними та жорстокими.

Тож показниками успіху у створенні гармонійного освітнього середовища для дітей з особливими потребами є: зниження факторів ризику, що призводять до виникнення проблем із психологічним здоров'ям у процесі шкільної адаптації, підвищення рівня комфорту в освітньому середовищі, зниження рівня тривожності батьків і дітей, емоційне здоров'я дітей у класі, розвиток комунікативних і творчих навичок учнів з обмеженими можливостями, розробка стратегій індивідуального підходу до учнів з боку вчителів, залучення батьків до освітнього процесу.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ДО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

2.1 Обґрунтування методів дослідження та опис вибірки

Метою даного дослідження є емпіричне адаптації дітей з особливими потребами до освітнього простору.

Загалом існує достатня кількість методик для вивчення адаптації школярів. Аналізуючи зміст і характер існуючих методів вивчення цього явища, можна поділити їх на дві категорії: ті, що ґрунтуються на оцінці поведінки дитини спостерігачем, і ті, що ґрунтуються на відповідях і малюнках самої дитини. Для аналізу загальної картини ми обрали методи, що належать до цих двох груп.

1) Проективна методика «Школа звірів» (автори Н. І. Вьюнова, К. М. Гайдар) [9].

Можна виявити шкільні неврози на ранній стадії розвитку, з'ясувати, що їх викликає і як їх усунути. Неоднозначність стимульного матеріалу, доброзичлива атмосфера та відсутність оціночних суджень дозволяють дітям повністю розкритися.

Враховуючи особливості нашого дослідження ми обрали індивідуальну форму проведення діагностики.

При інтерпретації враховуються такі аспекти:

Розміщення малюнка на аркуші.

Якщо він намальований біля верхнього краю аркуша, то інтерпретується як висока самовпевненість, незадоволеність своїм становищем у групі та брак визнання з боку інших. Якщо він намальований біля нижнього краю сторінки, то інтерпретується як низька впевненість у собі та низька самооцінка.

Контури фігур.

Обриси фігури аналізуються за наявністю або відсутністю щитів, обладунків, штифтів та інших виступів, чіткістю намальованих ліній і темрявою, що вказує на захист від оточуючих. Агресивний: коли фігура має різко окреслені кути; боязкий і невпевнений: коли лінії темні; невпевнений і підозрілий: коли є щити або перешкоди.

Натиск.

Оцінюючи лінії, слід звернути увагу на тиск. Постійний натиск вказує на рівновагу, слабкий - на тривогу, а дуже сильний - на напругу. Якщо ви перебуваєте у стресовому стані, лінія може ламатися, з'являтися штрихи або знак може стиратися.

Наявність деталей, що відповідають органам чуттів, — очі, вуха, рот.

Відсутність очей вказує на неприйняття інформації, тоді як вуха (особливо великі, розвинені) вказують на зацікавленість в інформації, особливо в судженнях інших людей про себе. Відкритий і затінений рот вказує на схильність до страху. Зуби - ознака вербальної агресії.

Аналіз якості і взаємодії персонажів показує особливості комунікативних стосунків.

Той факт, що багато дітей мають різні стосунки один з одним (наприклад, грають в ігри, беруть участь у навчальній діяльності) і що між ними немає розмежувальних ліній, свідчить про те, що вони мають добрі стосунки з однолітками. Якщо це не так, це може свідчити про те, що вони мають труднощі у стосунках з іншими учнями.

Характер стосунків між твариною-вчителем і твариною, що зображує дитину.

Чи існує між ними конфлікт? Як позиціонуються фігури вчителя та учня по відношенню одна до одної?

Зображення навчальної діяльності.

За відсутності зображень навчальної діяльності можна припустити, що дитина цікавиться неакадемічними аспектами школи. Якщо немає зображень

учнів, вчителів, навчальної або ігрової діяльності, а також тварин чи людей у школі, можна зробити висновок, що дитина не моделює позицію учня і не усвідомлює позиції учня.

Колірна гамма.

Яскраві та життєрадісні тони відображають щасливий емоційний стан дитини в школі. Темні тони можуть відображати нещастя або депресію.

2) Тест тривожності (Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен) [9].

Дана методика призначена для визначення рівня тривожності у дітей молодшого шкільного віку. Діагностика тривожності у першокласників необхідна, оскільки пов'язана з їхнім новим соціальним статусом молодшого школяра, і особливо актуальним вивчення показників тривожності є в наш час, у воєнний час.

Експериментальний матеріал складається з 14 малюнків, кожен з яких відображає певну ситуацію, типову для життя дітей молодшого шкільного віку.

Кожен малюнок був створений у двох варіантах, один для дівчаток (інший для хлопчиків). Обличчя дітей не промальовані, лише контур голови. Кожен малюнок супроводжується двома зображеннями голови дитини, які точно відповідають контуру обличчя на малюнку; одне з двох зображень показує усміхнене обличчя, а інше - сумне.

Картинки показуються дитині одна за одною у чітко визначеній послідовності. Розмова відбувається в окремій кімнаті. Дослідник дає інструкції дитині під час показу малюнків.

Аналіз результатів передбачає:

А. Кількісний аналіз

На підставі даних протоколу обчислюється індекс тривожності дитини (ІТ), що дорівнює процентному відношенню числа емоційно негативних виборів (сумне обличчя) до загального числа малюнків (14):

$$ІТ = (\text{число емоційних негативних виборів} / 14) * 100\%$$

Залежно від рівня індексу тривожності діти підрозділяються на 3 групи:

- високий рівень тривожності (ІТ вище 50%);
- середній рівень тривожності (ІТ від 20 до 50%);
- низький рівень тривожності (ІТ від 0 до 20%).

Б. Якісний аналіз

Реакція кожної дитини аналізується індивідуально. Робляться висновки про можливі емоційні переживання дитини в цих (і подібних) ситуаціях. Цей малюнок має особливо високу рефлексивну цінність: № 4 («одягання»), № 6 («сон на самоті») та № 14 («їжа на самоті»).

Діти, які роблять негативний емоційний вибір у цих сценах, швидше за все, мають найвищий індекс тривожності за тестом КТ. Діти, які зробили негативний емоційний вибір у ситуаціях № 2 («дитина і мама»), № 7 («прання»), № 9 («ігнорування») і № 11 («збирання іграшок») на малюнку, також частіше мають високий або середній індекс тривожності за тестом КТ.

2) Методика «Експертна оцінка адаптованості дитини до школи» (автори В. І. Чирков, О. Л. Соколова, О. В. Сорокіна) [9]

Мета : визначити рівень адаптованості дитини до навчання в школі.

Методика складається з двох схем:

Схема 1 для вчителів аналізує соціально-психологічну адаптацію дітей до школи.

Схема 1 (для вчителів) включає чотири критерії адаптації та сім характеристик (шкал) для її оцінки. Критеріями є такі параметри:

1. ефективність навчальної діяльності.
2. засвоєння шкільних правил поведінки.
3. успішність соціальної комунікації.
4. емоційне благополуччя.

Схема 2: Дослідження соціально-психологічної адаптації для батьків.

Схема 2 (для батьків) включає шість характеристик (шкал):

1. чи здатна дитина добре виконувати шкільні завдання.
2. рівень зусиль, необхідних дитині для виконання шкільних завдань.
3. рівень самостійності дитини у виконанні шкільних завдань.

4. настрої дитини по дорозі до школи.
5. стосунки дитини з однокласниками.
6. загальна оцінка адаптаційних навичок.

Форми поведінки: індивідуальна та групова.

Матеріали: стимульні матеріали, бланки.

Інтерпретація результатів:

Схема 1

22-35 балів – зона адаптації;

15-21 бал – зона неповної адаптації;

0-14 балів – зона дезадаптації

Схема 2

19-30 балів – зона адаптації;

13-18 балів – зона неповної адаптації;

0-12 балів – зона дезадаптації.

На організаційному етапі було визначено мету дослідження, проведено огляд літератури з даної проблематики та здійснено теоретичні міркування. Крім того, було обрано методика для діагностики рівня адаптації дітей першокласників з особливими освітніми потребами.

Проективна методика «Школа звірів» (автори Вьюнова Н. І., Гайдар К. М.) була обрана, тому що це звичний і цікавий вид діяльності для дітей молодшого віку. Аналізуючи малюнки, можна зробити деякі припущення щодо труднощів, які виникають у дітей у процесі навчання.

Тест тривожності (Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен) була обрана через простоту використання та пояснювальний матеріал. Аналіз методики дозволяє визначити загальний рівень тривожності в різних типах ситуацій.

Методика «Експертна оцінка адаптованості дитини до школи» (автори Чирков В. І., Соколова О. Л., Сорокіна О. В.) Він був обраний за принципом простоти та доступності для вчителів і батьків. Стимульний матеріал є дуже конструктивним і легким для розуміння досліджуваними. Методика дозволяє

оцінити та проаналізувати адаптацію першокласників на основі анкетування вчителів та батьків.

Етап збору даних являє собою власне експериментальне дослідження.

Для дослідження були обрані діти 1 класу з особливими освітніми потребами, їхні батьки та педагоги.

Бази дослідження: Коломийська загальноосвітня школа I-II ст. № 7 (1 учень), Коломийський ліцей №8 (2 учнів), Рожнівський ліцей «Гуцульщина» (2учнів), Косівський ліцей №2 ім. М. Павлика (1 учень), Косівський ліцей №1 ім. Я. Мудрого (1 учень), Уторопський ліцей (1 учень), Яблунівський ліцей імені Івана Франка (2 учнів).

У дослідженні взяли участь 10 учнів 1 класу, 10 батьків, 7 педагогів.

За вимогами етичного кодексу психолога досліджування проводилось анонімно, вказані тільки імена дітей.

Якісна та кількісна обробка отриманих результатів. На даному етапі був

2.2 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Результати діагностики адаптації дітей з ООП за методикою «Школа звірів» (автори Вьюнова Н. І., Гайдар К. М.) можна побачити в таблиці 2.1.

Таблица 2.1

Результати діагностики за методикою «Школа звірів»

(автори Вьюнова Н. І., Гайдар К. М.)

Критерій оцінювання	Характеристики	Кількість дітей
Розміщення малюнка	Ближче до верхнього краю	4
	В нижній частині	5
	На середній лінії	1
Контури фігур	Наявність виступів (панцирів, щитів)	5
	Гострі кути	8
	Затемнення контурної лінії	3
	Промальовування контурної лінії	8

Продовження табл. 2.1

Натиск	Стабільний	2
	Слабкий	3
	Сильний	5
	Розірваність ліній, сліди стирання	7
Наявність деталей, що відповідають органам чуттів	Вуха (ретельно промальовані та великі)	7
	Відкритий рот	3
	Зуби	4
	Відсутність очей	8
Аналіз якості і взаємодії персонажів	Велика кількість персонажів, що мають різні стосунки між собою (грають, навчаються, гуляють і т.д.)	2
	Відсутність роздільних ліній	4
	Наявність роздільних ліній	6
Характер стосунків між твариною-вчителем і твариною, що зображує дитину.	Вчителя і учня щось розділяє	8
	Вчителя немає	2
	Вчителя і учня нічого не розділяє	0
Зображення навчальної діяльності	Присутня	1
	Відсутня	9
Колірна гама	Яскраві життєрадісні тони	3
	Похмурі тони	7

Проаналізувавши результати, можна зробити такі висновки.

1. Розміщення малюнків на аркушах

Висока самооцінка, що включає незадоволеність своїм становищем у колективі та тим, що тебе не цінують інші, характерна для чотирьох дітей. Невпевненість у собі та низька самооцінка характерні для 5 дітей. Адекватна самооцінка та задоволеність своїм становищем у колективі нажалі лише у однієї дитини.

2. Контур фігури

Лінії фігури вказують на захист від інших. Для половини досліджуваних характерні сумніви та тривога. Агресивний захист зі страхом і тривогою притаманний для восьми учнів з ООП.

3. Натиск. Усі учні показали ознаки тривоги, але двоє з них проявили опір до цього явища. Варто також зазначити, що 5 учнів відчували напругу, а їхні малюнки явно свідчили про сильний тиск.

4. Наявність деталей, що відповідають органам чуттів— очі, вуха, рот.

Семеро дітей виявляють інтерес до інформації, особливо до того, що про них думають інші. З іншого боку, вісім дітей схильні відкидати або боятися інформації.

5. Аналіз якості і взаємодії персонажів показує особливості комунікативних стосунків.

На двох малюнках положення тварин на малюнках було використано як критерій аналізу, що вказував на стосунки дітей з класом і їхнє ставлення до шкільного життя. На малюнках дітей тварини сиділи за партами. Це позитивний критерій, який свідчить про загальне усвідомлення важливості виконання навчальних завдань і навчальної діяльності. Однак у 6 учнів малюнків тварини були намальовані так, ніби вони стояли в лінію. Це свідчить про механічне ставлення до завдання та низький рівень креативності. У більшості малюнків тварини були намальовані так, ніби вони застрягли між стінами або деревами, що символізує труднощі у спілкуванні з оточуючими.

6. Характер стосунків між твариною-вчителем і твариною, що зображує дитину. Важливим показником у дитячих малюнках є фігура вчителя. 40% першокласників виділили фігуру вчителя за місцем розташування, розміром або окремими деталями (указка, книга, окуляри, портфель). Це свідчить про важливість вчителя як керівника школи. З іншого боку, на 2 малюнках зображень вчителі не були зображені. Це свідчить або про те, що вчителі сприймаються як неважливі, або про те, що існує тривога по відношенню до вчителів через можливі конфлікти. Безумовно, на особливу

увагу заслуговує той факт, що 8 дітей розділяють вчителя та учня на своїх малюнках, що свідчить про перешкоду у їхній взаємодії.

7. Зображення навчальної діяльності. Лише на одному малюнку була зображена будівля, що символізувала школу. 9 дітей не намалювали будівлі, що символізують школу, що свідчить про те, що діти не сприймають школу як місце для гри та навчання.

8. Колірна гамма. Лише 3 дітей відчувають позитивні емоції відвідування школи, а для 7 – це важкі емоційні моменти, про які говорять похмурі тони малюнку.

Результати дослідження рівня тривожності дітей з ООП за методикою «Тест тривожності (Р. Теммл, М. Доркі, В. Амен)» зображені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Результати діагностики рівня тривожності першокласників за методикою «Тест тривожності (Р. Теммл, М. Доркі, В. Амен)»

№	Ім'я дитини	Індекс тривожності	Рівень тривожності
1.	Марія	30%	середній
2.	Олексій	52%	високий
3.	Валя	30%	середній
4.	Тереза	26%	середній
5.	Матвій	55%	високий
6.	Діана	52%	високий
7.	Оля	18%	низький
8.	Марія	65%	високий
9.	Арсен	68%	високий
10.	Макар	66%	високий

За результатами таблиці можемо бачити, що у 3 учнів виявлено високий рівень, у 6 середній, та відповідно у 1 -низький, що зображено на рис. 2.1

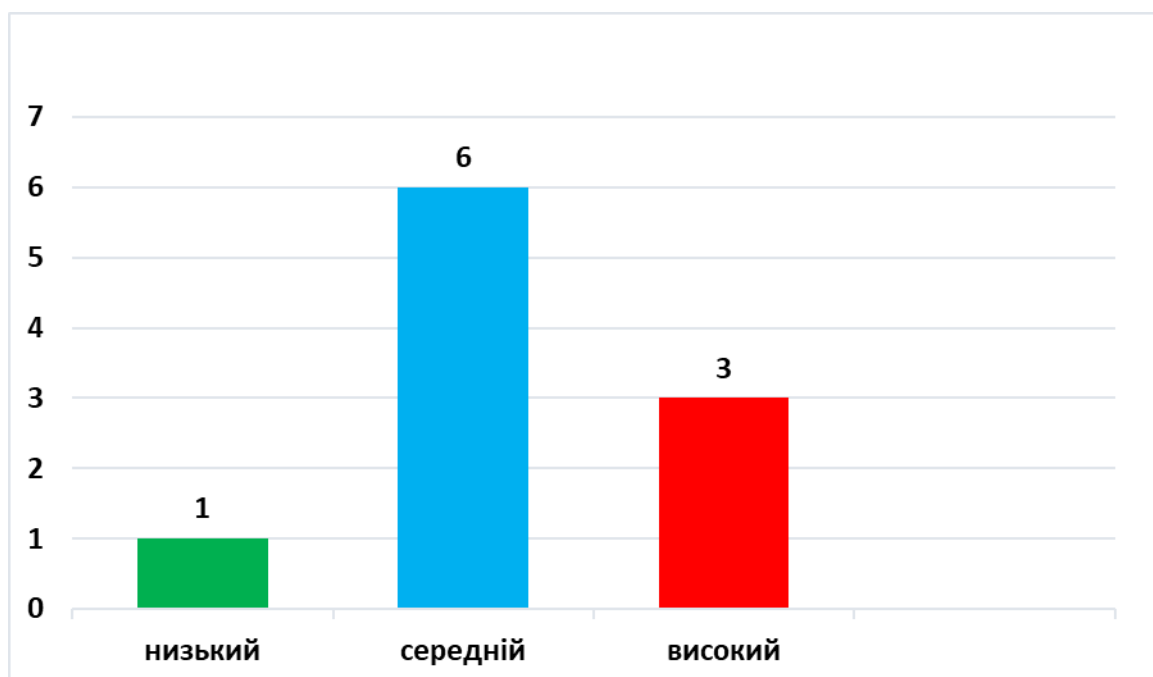

Рис. 2.1 Розподіл рівнів прояву тривожності
(Тест тривожності (Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен))

Найвищий рівень тривожності був у ситуаціях № 2 («дитина і мама») та № 9 («ігнорування»). А також у ситуаціях, де моделюються стосунки «дитина-дитина» («гра з маленькими дітьми», «об'єкт агресії», «агресивна агресія»). Це проявляється у висловлюваннях дітей про страх втратити любов батьків. Це можна пояснити тим, що для дітей з ООП «свій дорослий» є джерелом безпечної ситуації.

Це виражається у підвищеній тривожності в класі, очікуваннях поганої поведінки та негативних оцінках з боку вчителів і однолітків.

Результати за методикою «Експертна оцінка адаптованості дитини до школи» (автори Чирков В. І., Соколова О. Л., Сорокіна О. В.) ми звели у одну таблицю для двох схем, що відображено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати дослідження за методикою
«Експертна оцінка адаптованості дитини до школи»
(автори Чирков В. І., Соколова О. Л., Сорокіна О. В.)

№	Ім'я дитини	Схема 1 (для вчителя)	Рівень	Схема 2 (для батьків)	Рівень
1.	Марія	10	зона дезадаптації	10	зона дезадаптації
2.	Олексій	12	зона дезадаптації	17	зона неповної адаптації
3.	Валя	17	зона неповної адаптації	17	зона неповної адаптації
4.	Тереза	16	зона неповної адаптації	15	зона неповної адаптації
5.	Матвій	16	зона неповної адаптації	18	зона неповної адаптації
6.	Діана	16	зона неповної адаптації	25	зона адаптації
7.	Оля	14	зона дезадаптації	16	зона неповної адаптації
8.	Марія	15	зона неповної адаптації	13	зона неповної адаптації
9.	Арсен	16	зона неповної адаптації	14	зона неповної адаптації
10.	Макар	26	зона адаптації	21	зона адаптації
	-розбіжності у рівнях адаптації				

Отже, як бачимо з результатів за методикою «Експертна оцінка адаптованості дитини до школи» (автори Чирков В. І., Соколова О. Л., Сорокіна О. В.) – за схемою оцінки вчителів: 4 дітей в зоні дезадаптації, 5 в зоні неповної адаптації, та 1 дитина є адаптованою; за схемою оцінки батьків: 1 в зоні дезадаптації, 7 в зоні неповної адаптації, та відповідно 2 в зоні адаптації.

Окрему увагу необхідно звернути на ситуації розбіжностей в оцінках вчителя та батьків, як бачимо у таблиці батьки більшою мірою схильні вважати своїх дітей більш адаптованими, аніж вчителі. Це пояснити тим, що вчитель все порівнює ступінь адаптації стосовно інших учнів, в той час як батьки порівнюють ці успіхи з попередніми успіхами їхньої дитини.

Таким чином, проведене дослідження дає підстави для наступних висновків. У багатьох дітей з ООП не сформована внутрішня позиція школяра і вони не сприймають важливість вчителя в процесі навчання. Також було виявлено високий рівень тривожності, що значно ускладнює процес адаптації до школи. Емоційний клімат шкільного колективу не дуже сприятливий. Тому можна припустити, що процес адаптації перебуває на стадії формування. Прикметно також, що вчителі стикаються з набагато більшими труднощами соціально-психологічної адаптації, ніж батьки. Як видно з малюнків дітей, які із зоною дезадаптації, що вони потребують багато уваги.

2.3. Рекомендації щодо успішної адаптації дітей з особливими потребами до освітнього простору

Освітні проблеми дітей з особливими освітніми потребами спричиняють багато конфліктів як між батьками, так і в психолого-педагогічному середовищі. Як наслідок, звичайні програми можуть бути неможливими для таких дітей через наявні захворювання. З одного боку, таким дітям пропонуються ігри та спеціальні програми для розвитку, а з іншого - вони можуть швидше засвоїти соціальні навички, перебуваючи в групах зі здоровими дітьми.

Останніми роками лунає заклик до створення безбар'єрного середовища для людей з особливими освітніми потребами, в тому числі для дітей загалом. Особливе місце в цьому контексті посідає інклюзія - інтеграція особливих дітей у звичайне середовище: необхідно розуміти, наскільки діти з

особливими освітніми потребами можуть адаптуватися до звичайного середовища і чи не будуть вони піддаватися дражнилкам і знуцанням з боку інших дітей.

Сьогодні батьки мають право обирати, як навчатимуться їхні діти з особливими освітніми потребами - у спеціальному чи звичайному дитячому садку. У ранньому віці змішане навчання не є травматичним для психіки дитини, оскільки відмінності між дітьми менш розвинені і менш виражені. У традиційних дошкільних закладах не завжди є фахівці, які можуть правильно оцінити ситуацію з особливими дітьми і надати їм освіту.

Водночас дітей з особливими освітніми потребами спочатку направляють на медико-психолого-педагогічні комісії, які дають висновок про доцільність використання тих чи інших видів освіти, спеціальних програм та інклюзивних умов. Батькам рекомендується прислухатися до думки фахівців, щоб уникнути погіршення фізичного та психологічного стану дитини.

З огляду на тип і рівень порушень, діти з особливими потребами можуть мати різний ступінь складності в опануванні шкільної програми, їм може бути важче запам'ятовувати матеріал і їм може знадобитися набагато більше часу для навчання. У кожному випадку необхідно робити вибір між методами та програмами навчання. Стандартного рішення цієї проблеми не існує.

Незалежно від типу захворювання, діти, які потребують спеціальної освітньої підтримки, мають наступні труднощі у навчанні: [12].

Батьки повинні обрати один з наступних варіантів подальшої освіти своїх дітей [35].

1. Корекційна школа. Відповідно до рекомендацій Комітету з питань психології, медицини та освіти, діти з особливими освітніми потребами можуть бути направлені до спеціальних закладів. Наприклад, існують спеціальні школи для сліпих і глухих дітей, де програми адаптовані до рівня здібностей дитини.

Наприклад, дітей з вадами слуху супроводжує спеціалізований сурдоперекладач, а дітей з вадами зору навчають за допомогою шрифту Брайля. У цих випадках єдиним варіантом є реформаторські школи [35].

1. Інтегроване навчання: У цьому типі освіти діти з особливими освітніми потребами навчаються в спеціальних класах у традиційній школі. Предмети викладаються на основі загальної навчальної програми та спеціальних методів, які спрощені та адаптовані до здібностей учня.

Вчителі приділяють більше часу та уваги дітям у корекційних класах. При цьому діти з ООП мають можливість спілкуватися зі здоровими дітьми, інтегруватися в суспільство та розвивати свої комунікативні навички.

3. Інклюзія - це сучасна технологія, яка використовується для включення особливих дітей в освітній процес. Методика інклюзії має забезпечити психологічну безпеку та захист як дітей з особливими потребами, так і здорових дітей. Метою такого типу навчання є створення умов гармонійного спілкування для всіх учнів без урахування наявних фізичних чи психічних вад [6].

Інклюзія дає можливість дітям з особливими потребами з дитинства навчитися не відчувати себе виключеними, а здоровим дітям розвивати навички толерантного ставлення до чужих недоліків та особливостей.

Основними проблемами у впровадженні інклюзії є [6]:

- нестача персоналу, який може уникнути можливих конфліктів і знайти правильні методи та мову для роботи з особливими дітьми;
- відсутність адекватних навчальних та корекційних програм.

Ще однією проблемою є те, що суспільство ще не готове сприймати особливих дітей на рівні зі звичайними. Батькам здорових дітей часто не дозволяють відвідувати школу разом з дітьми з особливими потребами.

Інклюзія - перспективна і прогресивна методика навчання: Діти з особливими потребами, навіть якщо вони занедбані з медичної точки зору, швидше одужують, коли мають можливість спілкуватися з іншими людьми,

особливо з однолітками. Перебування в закритому суспільстві, навпаки, ускладнює перебіг хвороби [35].

Аналіз особливих освітніх потреб дітей з особливими потребами показав, що всі фактори, які впливають на їх навчання та виховання, можна поділити на чотири групи [33]:

1. До першої групи належать ступінь і характер порушень, що визначають специфіку нетипового розвитку; основним правилом, що визначає розвиток дітей з особливими потребами, є правило, згідно з яким кількісний і якісний характер вторинних порушень залежить від ступеня і характеру первинних порушень. Чим глибші первинні порушення, тим більш виражені вторинні відхилення.

2. Другий фактор - це тривалість або час існування первинного порушення. Тяжкість відхилень у психофізіологічному розвитку визначається тривалістю хворобливого впливу: чим раніше виникли відхилення у психофізіологічному розвитку, тим вони більш виражені.

3. Третій фактор - соціокультурні, психологічні та освітні умови середовища, що впливають на дітей з особливими потребами. Успішність навчання та виховання таких дітей залежить від своєчасного надання корекційно-реабілітаційної допомоги на ранньому етапі індивідуального розвитку (немовлята, раннє дитинство та дошкільний вік).

4. Четвертий фактор - склад учнів з особливими освітніми потребами. Існує дві основні тенденції, що характеризують дітей з особливими освітніми потребами. Перша тенденція пов'язана зі збільшенням кількості дітей з комплексними порушеннями, які потребують найбільш комплексних систем спеціальної освіти та догляду. Друга тенденція протилежна першій і пов'язана з тим, що за допомогою сучасних медико-педагогічних засобів діти з особливими освітніми потребами можуть демонструвати майже нормальний розвиток при вступі до школи [33]

Рекомендації батькам для успішної адаптації [4]:

1. Слід цінувати зусилля дитини. Позитивна оцінка, добре і тепле ставлення є важливими для благополуччя дитини та розвитку таких важливих якостей, як впевненість і компетентність.

2. Повсякденне життя дітей має включати регулярні завдання, які розподілені між ними на тривалий час. Діти, які вміють виконувати свою роботу вдома, можуть легко брати участь у навчанні в школі.

3. Розширювати і збагачувати їхні можливості спілкування з дорослими та однолітками, вчити їх формувати власну думку з урахуванням оцінок і думок інших.

4. Не порівнювати себе з іншими дітьми. Порівнюйте те, що вони робили вчора, і те, що вони будуть робити завтра.

5. Не обговорюйте проблеми поведінки в присутності дитини. Дитина може подумати, що конфлікт неминучий, і продовжувати конфліктувати.

6. Дозволяйте дитині бути самостійною і заохочуйте її маленькі прояви.

7. Не критикуйте дитину при свідках.

8. Заохочуйте дитину до розширення її світогляду та інтересів.

9. Обґрунтуйте заборони та вимоги: діти чутливі до несправедливості, закладеної в більшості вимог. Знаходження контраргументів може змусити їх переглянути необхідність підкорятися.

10. Намагайтеся бачити світ з точки зору дитини: будьте чесними у спілкуванні з дітьми та звертайте увагу на їхні інтереси.

11. Частіше використовуйте «Я-висловлювання» в діалозі з дітьми.

Висновки до розділу 2

На основі емпіричного дослідження можемо зробити висновки, що за проективною методикою «Школа звірів» визначено тривожність, не зображення вчителя як основного «діяча» освітнього процесу, не зображено навчальну діяльність.

Результати емпіричного дослідження рівня тривожності дітей з ООП за методикою «Тест тривожності (Р. Темпл, М. Доркі, В. Амен)» показали, що у 3 учнів виявлено високий рівень, у 6 середній, та відповідно у 1 - низький рівень тривожності.

Освітні проблеми дітей з особливими освітніми потребами викликають багато конфліктів як серед батьків, так і в психолого-педагогічному середовищі. Як наслідок, звичайні програми можуть бути неможливими для таких дітей через їхні медичні показання. З одного боку, таким дітям пропонуються ігри та спеціальні розвиваючі програми, а з іншого - вони можуть швидше засвоювати соціальні навички в групах зі здоровими дітьми.

Останніми роками лунають заклики до створення безбар'єрного середовища для людей з особливими освітніми потребами, в тому числі для дітей загалом. У цьому контексті особливе місце посідає мейнстрімінг - інтеграція особливих дітей у загальне середовище. Необхідно розуміти, наскільки добре діти з особливими освітніми потребами можуть адаптуватися до загальноосвітнього середовища і не зазнавати знущань чи цькування з боку інших дітей.

Сьогодні батьки мають право обирати, чи буде їхня дитина з особливими освітніми потребами навчатися в спеціальному або звичайному дитячому садку. У ранньому віці спільне навчання не є травматичним для психіки дитини, оскільки відмінності між дітьми ще не дуже добре розвинені. У традиційних дитячих садках не завжди є фахівці, які можуть правильно ідентифікувати та навчати дітей з особливими потребами.

ВИСНОВКИ

На основі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження на тему: «Адаптація дітей з особливими потребами до освітнього простору» згідно поставлених завдань, були зроблені наступні висновки:

Ми проаналізували основні підходи до визначення понять «адаптація» та «дезадаптація». Ми схильні розглядати шкільну адаптацію як пристосування дитини до умов і вимог школи, яка є новою для неї, порівняно з умовами навчального закладу та домашнього середовища в дошкільні роки. Шкільна дезадаптація - це формування неадекватних механізмів пристосування дитини до школи у вигляді порушень у навчанні та поведінці, конфліктних стосунків, психогенних розладів і реакцій, підвищеної тривожності та спотвореного саморозвитку.

Охарактеризувавши особливості молодшого шкільного віку. У цьому розділі описані особливості молодшого шкільного віку. У цьому віці активно розвивається мотиваційна сфера та самосвідомість. У цьому віці змінюється зміст емоцій і почуттів, зростає довільність емоційних процесів, важливим є подолання кризи 6-7 років. Важливим аспектом життя школярів є смислова спрямованість їхньої поведінки. Розвиток характеру в шкільні роки відбувається під впливом успішності та оцінок дорослих і дітей. Цей вік також характеризується прагненням до успіху.

Проведений аналіз особливостей дітей з особливими освітніми потребами довів, що для успішної інтеграції та соціальної адаптації таких дітей у середовище їхніх звичайних однолітків у навчальних закладах необхідно створити спеціальні умови. Освітні потреби дітей з особливими освітніми потребами визначаються чотирма основними факторами: типом інвалідності, початком інвалідності, ступенем і характером інвалідності та середовищем.

Наше емпіричне дослідження дає такі дані: виявлено низькі показники шкільної адаптації, високий ступінь тривожності та розбіжності в оцінці

адаптації педагогів та батьків. Можна зробити висновок, що адаптація дітей з ООП до навчання є складним і багатогранним процесом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація дітей до навчання у школі в діяльності психологічної служби: методичні рекомендації / за наук. ред. В. Г. Панка. Київ, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи. 2013. 350 с.
2. Багно Ю. М. Адаптація. Сучасний психолого-педагогічний словник / за заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я. М., 2016. 310 с.
3. Бал Г. А. Поняття адаптації та її значення для психології особистості. *Питання психології*. 1989. №1. С. 92–100.
4. Гончарук І. Створення вчителем комфортних умов для адаптації першокласників до навчання у школі. *Початкова школа*. 2013. № 7. С. 42-44
5. Гром С. Сімейне виховання та його вплив на морально-особистісне зростання дошкільників. *Молодь і ринок*. № 2(85). 2012. С. 160–166.
6. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі / навчально-методичний посібник / за ред. Н. Ярмола. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с.
7. Івахова О. М. Адаптація першокласників до навчання в школі. Методичний посібник с. Петрашівка. 2016. 98 с.
8. Кокун О. М. Психофізіологія. Навчальний посібник. К: Центр навчальної літератури. 2006. 184 с.
9. Колесова, Г. Діагностика адаптації першокласників : Методичне забезпечення. *Психолог*. 2010. № 23/24. С. 3-18.
10. Колупаєва А. А. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник. К : «А.С.К.», 2012. 308 с.
11. Конвенція про права дитини. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 24.03.2023р.)
12. Консультативно-діагностичний супровід дітей з особливими освітніми потребами в діяльності психолого-медико педагогічних

консультацій / за ред. А. Г. Обухівської. К.: УНМЦ практичної психології та соціальної роботи, 2016. 247 с.

13. Кулик С. М. Психологічні особливості управління професійною адаптацією вчителів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2004. 140 с.

14. Лемешева Т. Є. Етапи соціалізації дитини: підготовка до школи та адаптація першокласників. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 4. С. 270-277

15. Макаренко І.В. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей раннього віку з особливими потребами : автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. пед. н. : спец. 13.00.05 Соціальна педагогіка. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2009. 22 с.

16. Максим О. В. Психологічні механізми адаптації дезадаптованих молодших школярів. *Молодий вчений*. 2013. № 1(01). С. 82-89.

17. Москвяк Н. В. Формування адаптації школярів молодших класів на сучасному етапі. *Медичні перспективи*. 2009. Т. 14, № 3. С. 116-121.

18. Нестайко І. Соціальна адаптація та інтеграція внутрішньо переміщених осіб в результаті війни (польський досвід). *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки*: II Міжнародна наукова конференція. 2022. С. 20-22.

19. Нищева, Н.В. Предметно-просторова розвиваюче середовище в дитячому саду. Принципи побудови, поради, рекомендації. К.: Дитинство Прес, 2010. 130 с.

20. Ніколаєнко С. І. Поняття адаптації в різних напрямках психології. *Світогляд - Філософія - Релігія* : збірник наукових праць. Суми : УАБС НБУ, 2012. Вип. 2. С. 68-77.

21. Омельченко Я. М. Вплив тривожних станів різної інтенсивності на навчальну успішність молодших школярів. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2009. Вип. 1. С. 190-200.

22. Польшина, М.А. Технології психолого-педагогічного супроводу в інклюзивній школі. *Науково-методичний електронний журнал «Концепт»*. 2016. Т. 20. С. 66-70.

23. Порошенко М. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агенство «Україна», 2019. 300 с.

24. Постанова Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.02.2023)

25. Практика взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі : метод. посіб. / уклад. : О. В. Коган та ін. Лисичанськ : ТОВ «ФОКСПРИНТ», 2021. 80 с.

26. Прозар М. В. Адаптація учнів перших класів до навчальної діяльності в початковій школі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка*. 2015. № 1. С. 49-55.

27. Пристосування шкільних приміщень до потреб дітей з особливостями психофізичного розвитку. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально – методичний посібник / за заг. ред. Даниленко Л. І., К.:2007. 128 с.

28. Психологічні чинники соціальної адаптації першокурсників в умовах освітнього середовища професійно-технічного навчального закладу : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Андросович Ксенія Анатоліївна; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Сєвєродонецьк. 2015. 19 с.

29. Савенок Л. В. Особливості діагностики адаптації обдарованих дітей до умов початкової школи. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 7. С. 53-56.

30. Савченко О. Покликання початкової школи. *Сучасні проблеми художньої освіти в Україні*. 2013. Вип. 8. С. 202-207.

31. Сахановська, О.М. Психологічні особливості молодших школярів. *Актуальні проблеми гуманітарних і природничих наук*. 2016. №3-7. С. 45-46.
32. Сварник М. Николаєв М. Діти з особливими потребами в українському суспільстві: крок до реабілітації та інтеграції Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник. К.: Контекст. 2000. 336 с.
33. Семаго, М. М. Створення та апробація моделі психолого-педагогічного супроводу інклюзивної практики: методичний посібник, К., 2012. 156 с.
34. Сидоренко О. Б. Практикум з вікової та педагогічної психології : навчальний посібник для студентів подвійних спеціальностей з психологією. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 262 с.
35. Синевич А.Ю. Взаємодія медичних і педагогічних працівників з метою підтримки інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами. *Педагогіка*. 2015. №2. С. 102-105.
36. Соціальна адаптація обдарованої особистості: від дитинства до юності : методичний посібник / під ред. К. А. Андросович. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2021. 106 с.
37. Суровцова, Є.І. Соціально-педагогічний супровід дітей в школі. *Педагогічна освіта*. 2014. № 12. С. 184-188.
38. Сучасний стан та тенденції розвитку початкової освіти в Україні : матеріали V науково-практичної інтернет-конференції студентів факультету початкового навчання ХНПУ імені Г. С. Сковороди (1 квітня 2021 р., м. Харків) / за заг. ред. д-ра пед. наук, доц. В. В. Ушмарової. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. 78 с.
39. Томчук С.М. Теоретичний аналіз проблем адаптації дітей з особливими потребами до навчання у школі. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Збірник наукових праць*. К.: Університет. «Україна», 2004. 448 с.

40. Четверикова Т.Ю. Феномени практики інклюзивної освіти молодших школярів з особливими освітніми потребами. *Сучасні дослідження соціальних проблем*. 2015. №8 (52). С. 226-242.

ДОДАТКИ

Додаток А

Проективна методика «Школа звірів»

(автори Вьюнова Н. І., Гайдар К. М.)

Обладнання: Аркуш, кольорові олівці.

Попередня підготовка.

Психолог: Зараз ми з вами зробимо дивну подорож в чарівний ліс. Сядьте зручно, розслабтеся, закрийте очі. Уявіть, що ми опинилися на сонячній лісовій галявині. Послухайте, як шумить листя над головою, м'яка трава торкається ваших ніг. На галявині ви бачите «Школу звірів». Погляньте довкола. Які звіри вчать в цій школі? А який звір вчитель? Чим займаються учні? А якою твариною є ви? Що ви при цьому відчуваєте? Проживіть ці відчуття в собі. Ви можете знаходитися ще деякий час в цій «Школі звірів», поки я рахуватиму до 10, а потім розплющте очі.

Інструкція.

Психолог: Ви побували в «Школі звірів». А тепер візьміть олівці і папір і спробуйте намалювати те, що бачили.

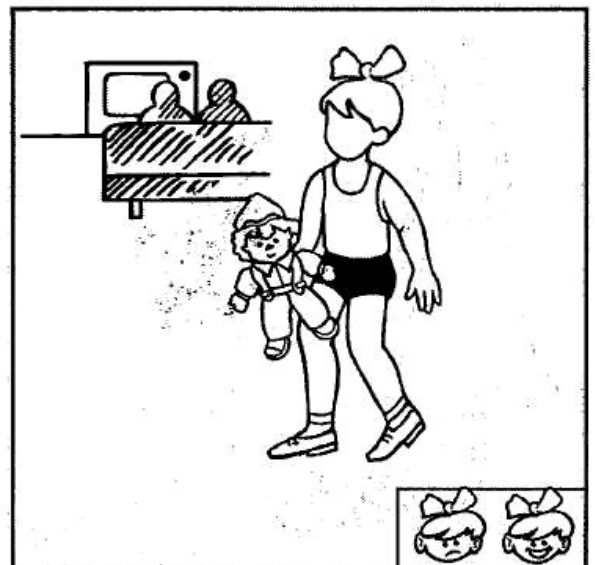
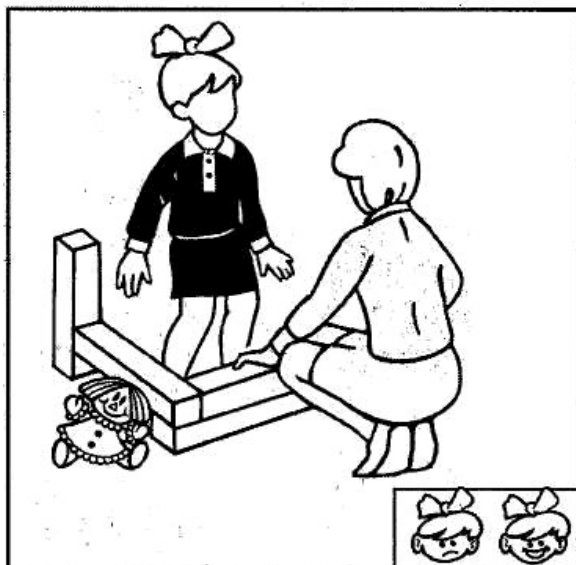
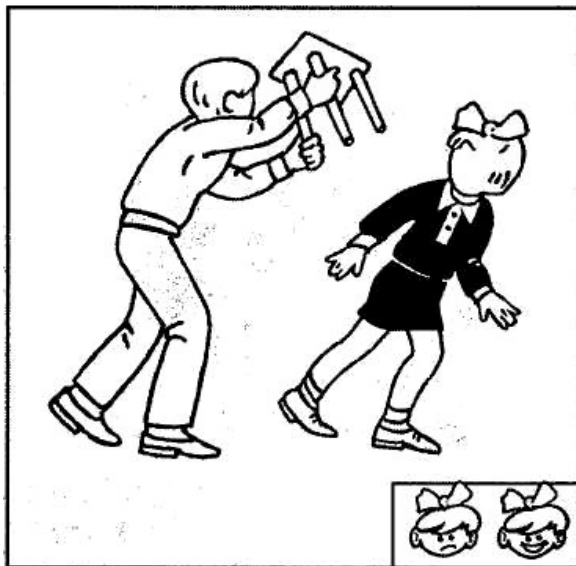
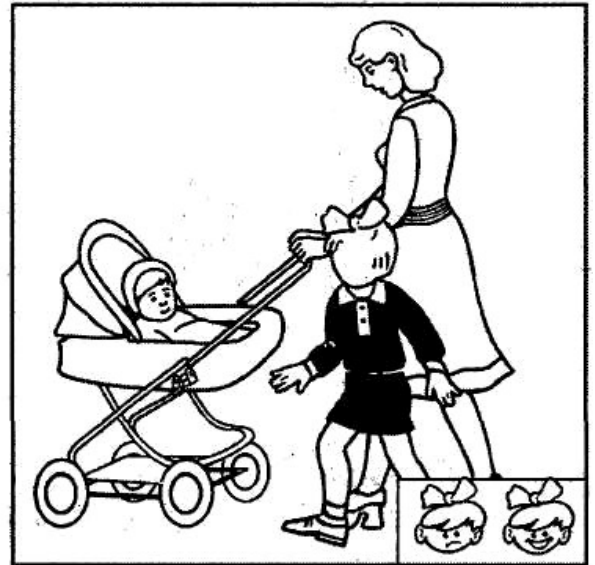
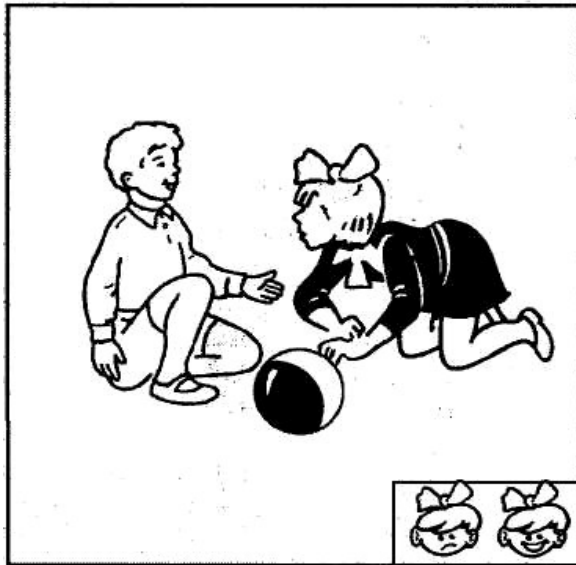
Діти виконують завдання.

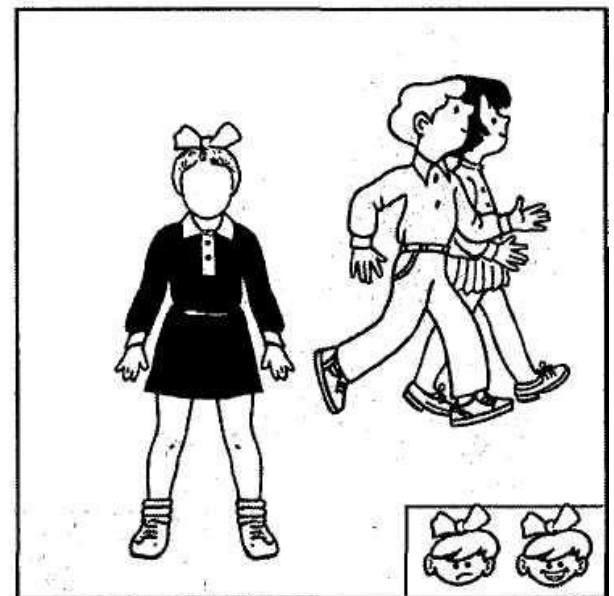
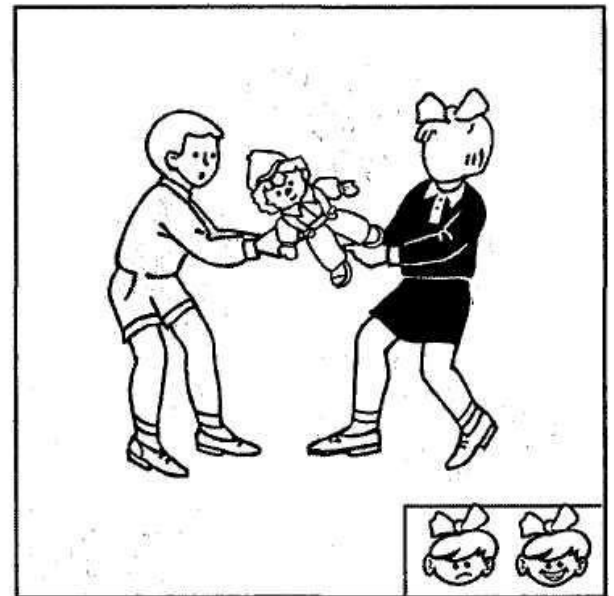
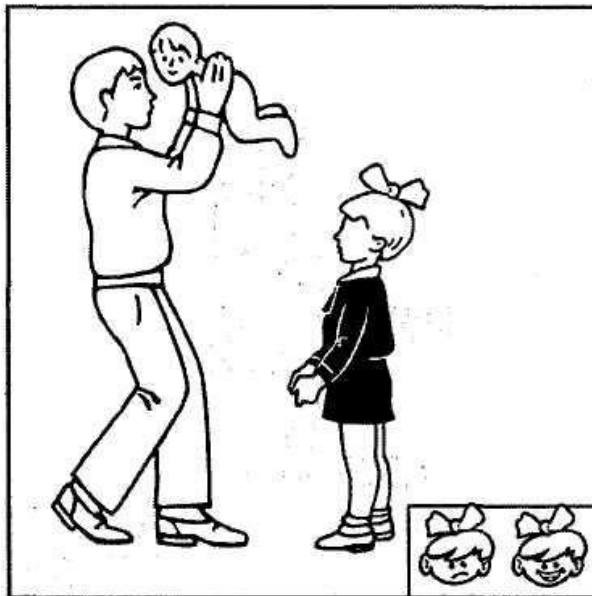
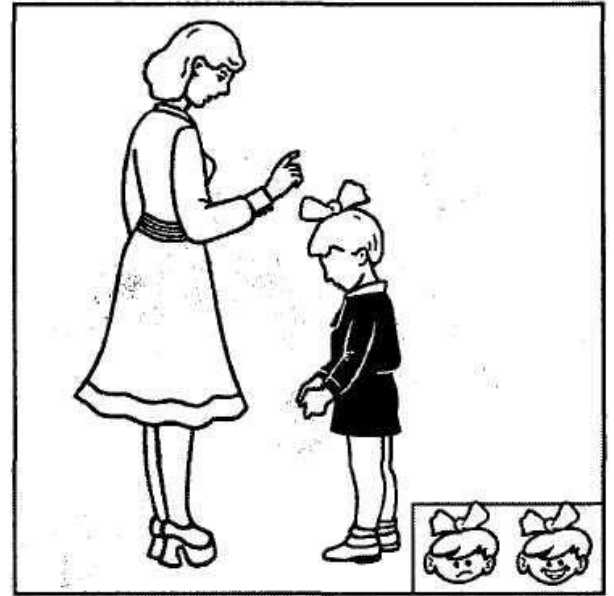
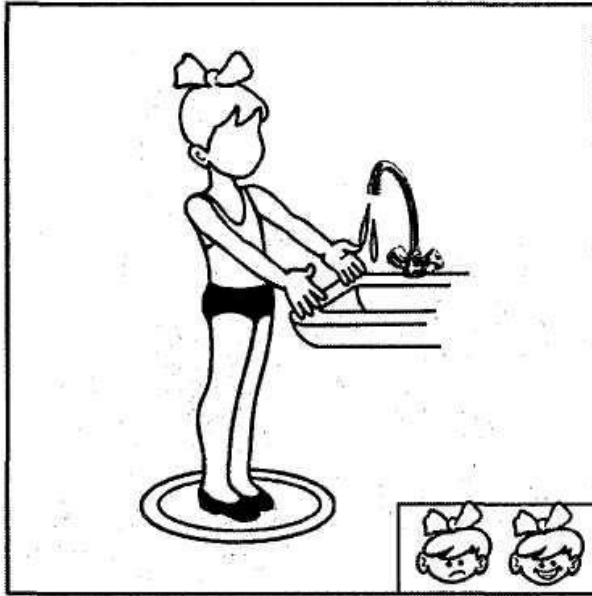
Поглянете уважно на свій малюнок і знайдіть ту тварину, якою могли б бути ви. Поряд з ним поставте «х» або букву «я».

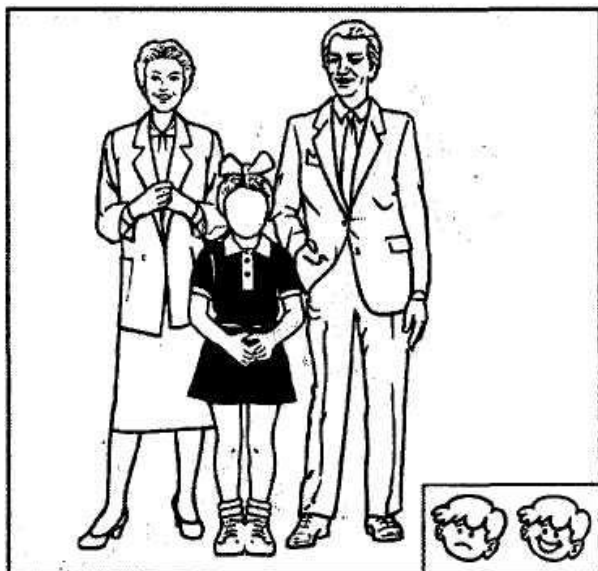
Додаток Б

Тест тривожності (Р. Теммл, М. Доркі, В. Амен)

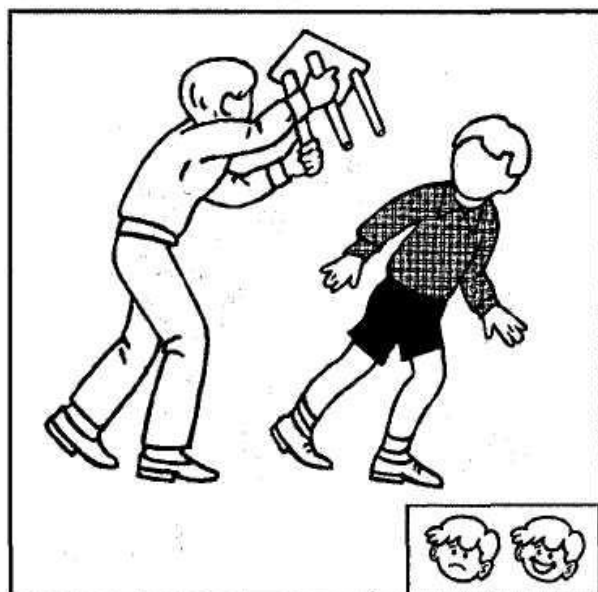
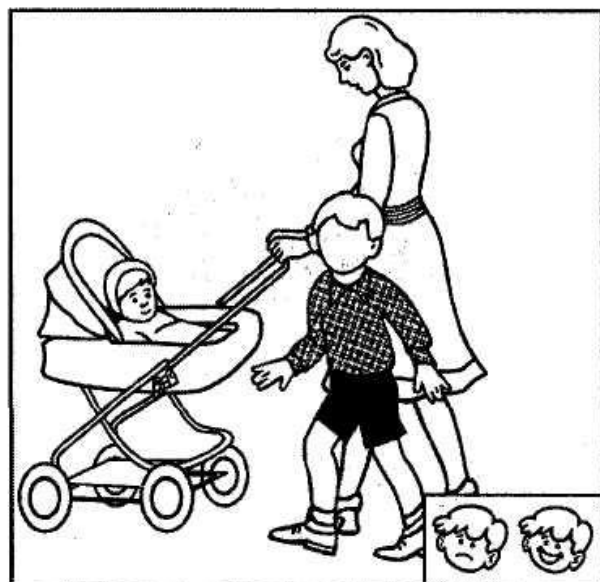
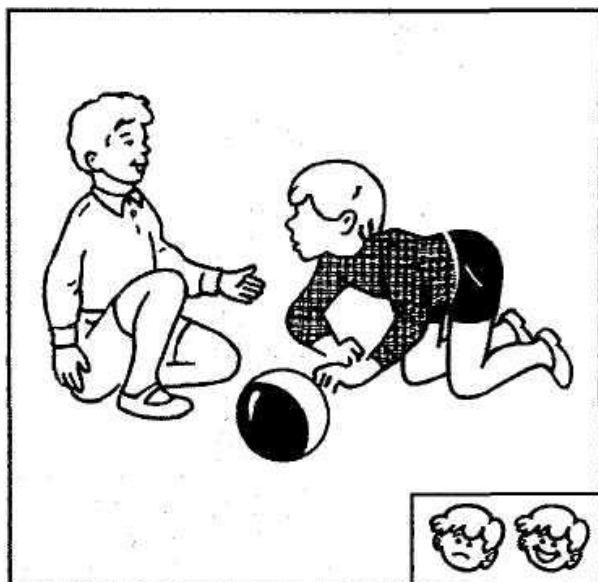
варіант для дівчаток

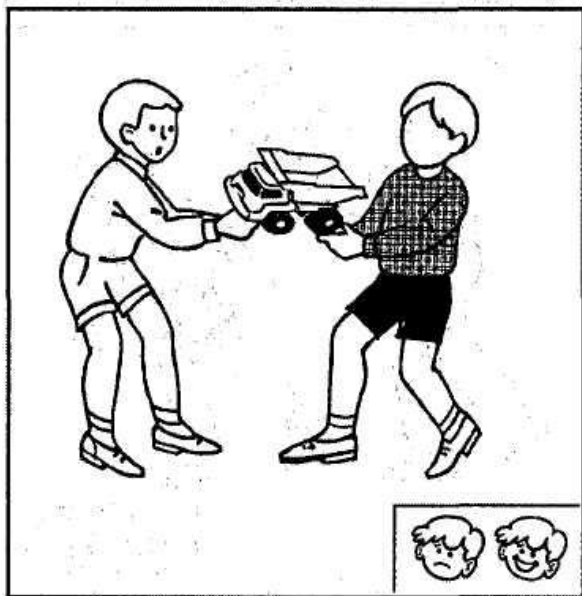
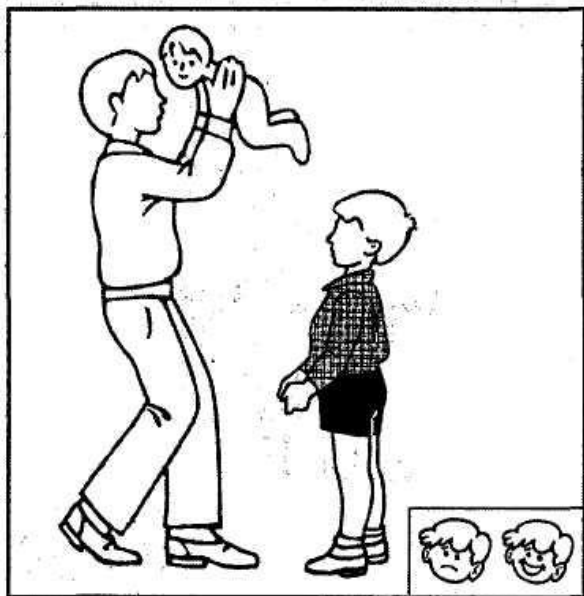
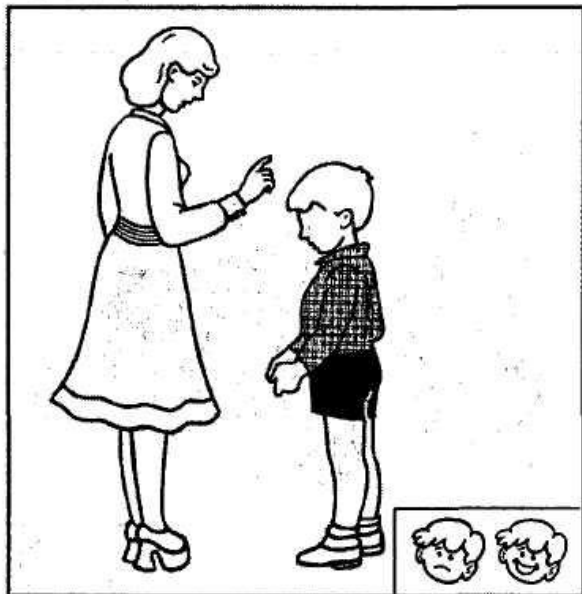
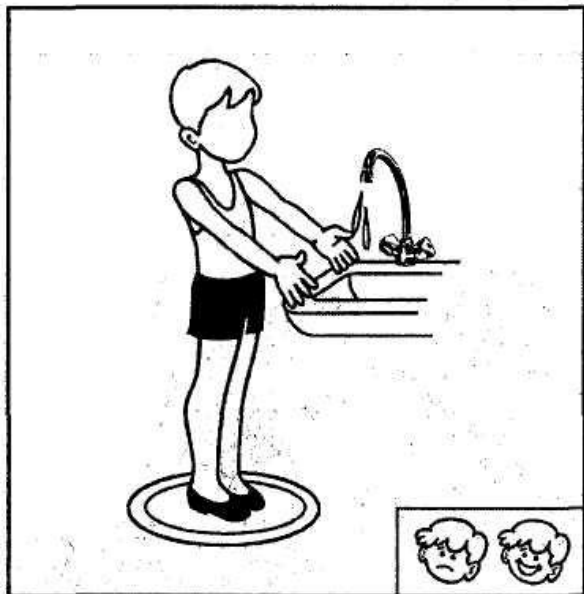
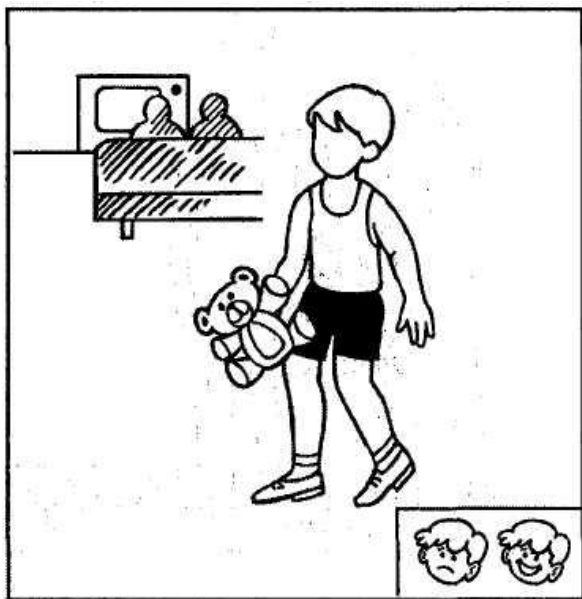
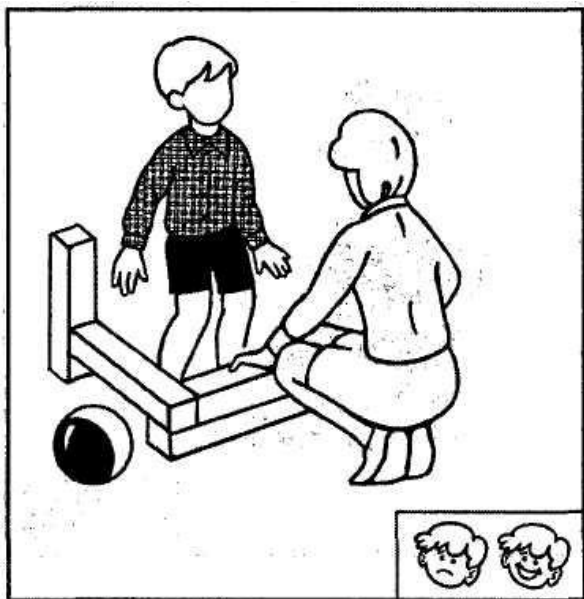

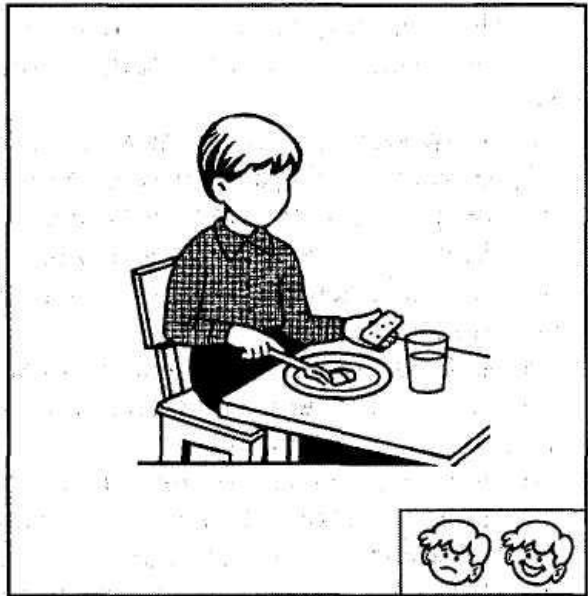
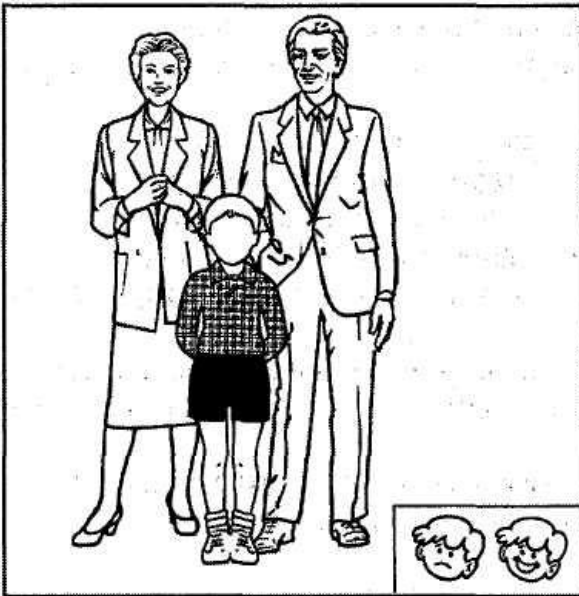
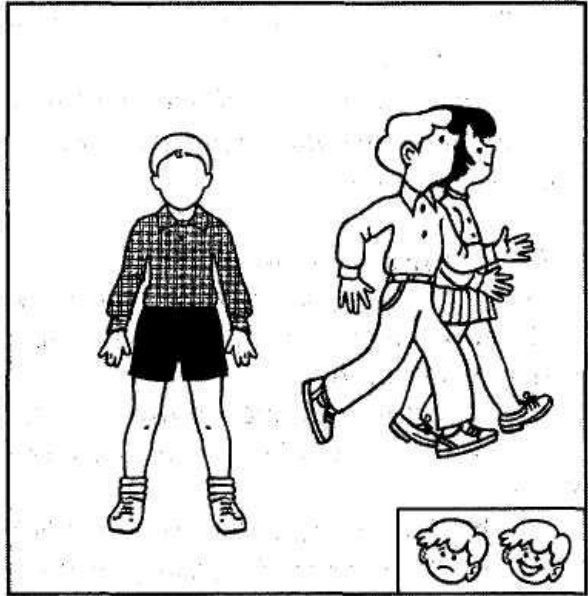
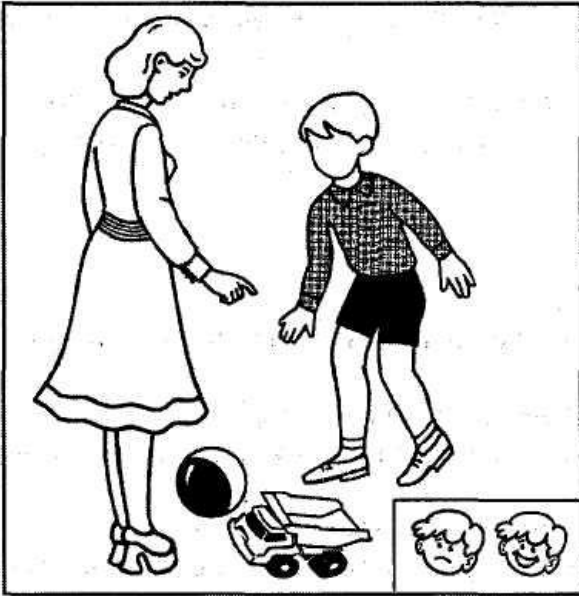

ВАРІАНТ ДЛЯ ХЛОПЧИКІВ

Додаток В**Методика «Експертна оцінка адаптованості дитини до школи»****(автори Чирков В. І., Соколова О. Л., Сорокіна О. В.)**

Методика складається з двох схем

Схема 1

Вивчення соціально-психологічної адаптації дітей до школи (заповнює вчитель).

I критерій «Ефективність навчальної діяльності»**1 Шкала «Навчальна активність»**

5. Активно працює на уроці, часто підносить руку і відповідає правильно.

4. На уроці працює, позитивні й негативні відповіді чергуються.

3. Рідко підносить руку, але відповідає правильно.

2. Навчальна активність на уроці носить короткочасний характер, часто відволікається, не чує запитання.

1. Пасивний на уроці, дає негативні відповіді або не відповідає зовсім, часто переписує готове з дошки.

0. Навчальна активність відсутня (дитина не включається в навчальний процес).

2 шкала «Засвоєння знань» (успішність)

5. Правильне, безпомилкове виконання шкільних завдань.

4. Невеликі поодинокі помилки.

3. Поодинокі помилки, пов'язані з пропуском букв і їхньою заміною.

2. Погане засвоєння матеріалу одного з основних предметів, наявність достатньої кількості помилок.

1. Часті помилки, неакуратне виконання завдань: багато виправлень, закреслень.

0. Погане засвоєння програмного матеріалу з усіх предметів: грубі помилки, велика їх кількість.

II критерій «Засвоєння шкільних норм поведінки»

3 шкала «Поведінка на уроці»

5. Сидить спокійно, сумлінно виконує всі вимоги вчителя.
4. Виконує вимоги вчителя, але іноді, на короткий час, відволікається від уроку.
3. Зрідка повертається, обмінюється короткими репліками з товаришами.
2. Часто простежується скутість у рухах, позі, напруженість у відповідях.
1. Виконує вимоги вчителя частково, відволікається на сторонні заняття, постійно розмовляє.
0. Не виконує вимоги вчителя: велику частину уроку займається сторонніми справами (переважають ігрові інтереси).

4 шкала «Поведінка на перерві»

5. Висока ігрова активність, охоче бере участь у рухливих колективних іграх.
4. Активність виражена мало: любить заняття в класі з ким-небудь із дітей, читання книг, спокійні ігри.
3. Активність дитини обмежується заняттями, пов'язаними з підготовкою до наступного уроку (готує підручники, зошити, миє дошку, прибирає клас).
2. Не може знайти собі заняття, переходить від однієї групи дітей до іншої.
1. Пасивна, рухи скуті, уникає інших.
0. Часто порушує норми поведінки: заважає іншим дітям грати, кричить, бігає, не змінює своєї поведінки, коли роблять зауваження (не володіє собою).

III критерій «Успішність соціальних контактів»

5 шкала «Взаємини з однокласниками»

5. Товариська, легко контактує з дітьми.

4. Малоініціативна, але легко вступає в контакт, коли до неї звертаються діти.

3. Сфера спілкування обмежена: контактує тільки з деякими дітьми.

2. Воліє знаходитися поруч із дітьми, але не вступає з ними в контакт.

1. Замкнута, ізольована від інших дітей, воліє бути на самоті (інші діти байдужі до неї).

0. Виявляє негативізм стосовно дітей, постійно свариться і кривдить їх (інші діти її не люблять).

6 шкала «Ставлення до вчителя»

5. Виявляє товариськість стосовно вчителя, прагне сподобатися йому, після уроку часто підходить до вчителя, спілкується з ним.

4. Цінує гарну думку вчителя про себе, прагне виконувати всі його вимоги, у разі потреби сама звертається до нього за допомогою.

3. Старанно виконує вимоги вчителя, але за допомогою звертається частіше до однокласників.

2. Виконує вимоги учителя формально, не зацікавлена у спілкуванні з ним, намагається бути непомітною.

1. Уникає контакту з учителем, у спілкуванні з ним легко бентежить, губиться, говорить тихо, затинається.

0. Спілкування з учителем призводить до негативних емоцій, ображається, плаче при найменшому зауваженні.

IV критерій «Емоційне благополуччя»

7 шкала «Емоційне благополуччя»

5. Гарний настрій, часто посміхається, сміється.

4. Спокійний емоційний стан.

3. Епізодично виявляється знижений настрій.

2. Негативні емоції:

а) тривожність, засмучення, іноді страх;

б) уразливість, запальність, дратівливість.

1. а) Окремі депресивні прояви, плач без усяких на те причин.

б) Агресивні реакції: часто свариться з дітьми, підвищує голос.

0. а) Перевага депресивного настрою.

б) Агресія (вибуху гніву, злості) виявляється у відносинах з дітьми (може вдарити, щось зламати, зчинити бійку) і у відносинах з учителем.

Схема 2

Вивчення соціально-психологічної адаптації дитини до школи (заповнюють батьки).

Інструкція: Шановні батьки! Інформація, яку Ви повідомите, є конфіденційною та анонімною. Просимо Вас відповісти на запропоновані питання. Оберіть той варіант, який, на Ваш погляд, найбільш підходить до Вашої дитини.

I шкала «Успішність виконання шкільних завдань»

5. Правильне безпомилкове виконання шкільних завдань.

4. Одиничні помилки.

3. Поодинокі помилки, пов'язані з пропуском букв або їхньою заміною.

2. Погане засвоєння матеріалу з одного з основних предметів.

1. Погане засвоєння програмного матеріалу з усіх предметів.

II шкала «Ступінь зусиль, необхідних дитині для виконання шкільних завдань»

5. Дитина працює легко, вільно, без напруження.

4. Виконання шкільних завдань не викликає в дитини особливих утруднень.

3. Іноді працює легко, іноді виявляє впертість, виконання завдань вимагає певного напруження для завершення.

2. Виконання шкільних завдань потребує від дитини визначеного ступеня напруги.

1. Дитина відмовляється працювати, може плакати, кричати, виявляти агресію.

III шкала «Самостійність дитини у виконанні шкільних завдань»

5. Дитина сама справляється зі шкільними завданнями.

4. Працює самостійно, майже не звертаючись по допомогу до дорослого.

3. Іноді звертається по допомогу, але частіше виконує завдання сама.

2. Дитина могла б справлятися зі шкільними завданнями самостійно, але воліє робити їх за допомогою дорослого.

1. Для виконання дитиною шкільних завдань потрібна ініціатива, допомога і постійний контроль з боку дорослого.

IV шкала «Настрій, з яким дитина йде в школу»

5. Дитина посміхається, сміється, з гарним настроєм іде в школу.

4. Спокійна, діловита, немає проявів зниженого настрою.

3. Іноді бувають прояви зниженого настрою.

2. Трапляються прояви негативних емоцій:

а) тривожність, засмучення, іноді страх;

б) уразливість, запальність, дратівливість.

1. Перевага депресивного настрою або агресії (вибуху гніву, злості).

V шкала «Взаємини з однокласниками»

5. Товариська, ініціативна, легко контактує з дітьми, у неї багато друзів, знайомих.

4. Малоініціативна, але легко вступає в контакт, коли до неї звертаються діти.

3. Сфера спілкування трохи обмежена: спілкується тільки з деякими дітьми.

2. Воліє знаходитися поруч з дітьми, але не вступати з ними в контакт.

1. а) Замкнута, ізольована від інших дітей, воліє знаходитися на самоті.

б) Ініціативна у спілкуванні, але часто виявляє негативізм стосовно дітей: свариться, дратується, б'ється.

VI шкала «Загальна оцінка адаптованості дитини»

5. Високий рівень адаптованості.

4. Рівень адаптованості вище за середній.

3. Середній рівень адаптованості.

2. Рівень адаптованості нижче середнього.
1. Низький рівень адаптованості.